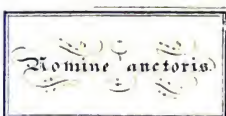


Digitized by Google



475
G38

Digitized by Google

II M. 676

Digitized by Google

Digitized by Google

ORATIO

DE

HISTORICA RELIGIONIS CHRISTIANAE INDOLE.

Digitized by Google

475
G 38

ORATIO

DE

HISTORICA RELIGIONIS CHRISTIANAE INDOLE,

HODIE NIMIUM SPRETA,

HAUD SINE GRAVISSIMO DAMNO CONTEMNENDA

AC

NEGLIGENDA,

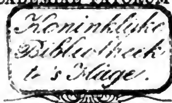
QUAM HABUIT

BERNARDUS TER HAAR,

THEOL. DOCT. ET PROF.

QUUM DIE XXVI M. MART. MDCCCLX. RECTORIS MUNUS PONERET.

ACCEDIT ACADEMIAE FATORUM NARRATIO.



TRAJECTI AD RHENUM,

APUD KEMINK ET FILIUM, TYPOGR.

MDCCCLX.

Digitized by Google

ACADEMIAE RHENO-TRAJECTINAE CURATORES, PROFESSORES, LECTORES! CIVES! VIRI AMPLISSIMI, CLARISSIMI, DOCTISSIMI! COMMILITONES EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE, MUNERUM DIGNITATE VEL ERUDITIONIS LAUDE CONSPICUI, HIC ADESTIS, AUDITORES SPECTATISSIMI, HUMANISSIMI!

Quum ante hos quinque et quod excurrit annos gravissimum in me collatum munus oratione inaugurali capesserem, palam ac publice mihi gratulatus sum, quod Theologicae disciplinae eam sortitus eram provinciam, in quâ, sepositis acerbioribus litibus, ipsam Historiam, sapientiae magistram, loquentem inducere, vel Ethicen Christianam tradens, talia potissimum exponere possem, qualia ad vitam spectant vere Christianam; neque id gravi sine causa! Semper enim me a rixis dissentientium abhorruisse, atque in odio habuisse quidquid sapiat ac redoleat odium Theologicum, quidni fatear? Facile tamen intelligere potui, fieri non posse ut controversias omnes intactas relinquerem, vel, si secus sensissem, spe illa atque exspectatione egregie falsus fuissem, atque experientia brevi me longe alia docuisset. Quid enim? Acerrimum certamen, cum in Dogmaticis tum in Historicis et Ethicis,

Digitized by Google

per hoc annorum spatium extra et intra nostrae patriae fines, graviore etiam incendio exarsisse nemo vestrum ignorat. Praeterea, ut legi nostrae Ecclesiasticae satisfieret, quae sapienter institutionem Isagogicam in nostris Academiis tradendam praescribit, Historiam librorum N[i]. F[is]. tractandam suscepi, quae me mediam veluti in arenam rapuit, in qua Criticos ac Theologos nostros hodiernos gladiatorum instar luctantes et dimicantes cernimus. Ac sane ejusmodi nostri, quod vivimus, temporis est ratio, ut nulli Theologo, quamvis Irenico vel Eclectico, nec cuiquam se mancipanti, hujus certaminis e longinquo otiosum ac tranquillum spectatorem se gerere concedat et permittat.

Non amplius, uti majoribus nostris consuetum erat, de uno alterove dogmate ad Litterarum Sacrarum normam melius construendo vel explicando, de Litterarum S. *Θεοπνευστίᾳ*, de Symbolorum vi et auctoritate, de iis quae ad salutem aeternam consequendam necessaria sint existimanda, vel contra ad *ἀδιάφορα* referri posse videantur, Theologi nostri disputant. Longe graviora praelia miscentur, ita ut comparatis iis, quae abierunt, cum his, quae nunc aguntur temporibus, ultro nobis succurrat hoc LUTHERI dictum; *Hucusque tantum lusum est, nunc demum seria agentur* [1]). Jam eo perventum est ut, attentatis et quassatis fundamentis, totius aedificii ruina huic nonnullis imminere videatur. Haud desunt, nostris his diebus, qui tam palam ac aperte, se religionis et Societatis Christianae interitum moliri, omnibus suis scriptis ac verbis declarent, ac si notissimam illam CATONIS vocem repeterent, *Carthaginem esse delendam.* Quid, quod etiam intra arcis oppugnatae muros haud pauci reperiuntur, qui etsi religionis nostrae adversariis minime annumerari velint, vel etiam magni illam se facere profiteantur, vel sic tamen

Digitized by Google

de firmissimo (quod hucusque visum erat) propugnaculo deserendo, hostibusque ingruentibus tradendo serio cogitent. In tanto rerum discrimine prorsus silere, veramque animi sententiam anxie celare nefas foret ac piaculum. Eloqui sine irâ ac sine metu quid intima dictet persuasio, suadet hoc ac jubet admonitrix conscientiae vox; suadet hoc ac jubet veritatis indagandae et promovendae studium, religionis Christianae dignitas et praestantia, ipsaque, quae nobis cara esse debet, Ecclesiae salus! Quae cum ita sint, Auditores Humanissimi, solenni hoc die verba facturus, orationis argumentum eligendum esse duxi, neque a studiis meis neque ab hac temporum nostrorum conditione alienum. Etsi autem vix sperare liceat, fore ut, in tanta sententiarum discordia ac discrepantia, vos omnes mihi assentientes habeam, gravitate tamen atque opportunitate quam maxime dicendi materia se commendabit. Dicam enim „*de Historicâ religionis Christianae indole, nimium hodie spretâ, haud sine gravissimo damno contemnendâ ac negligenda.*" — Quod si autem hujus argumenti dignitate longe inferior a vobis comperiar, partim, quaeso, brevitatis temporis memores sitis, me admonentis ne patientiâ ac benevolentiâ vestrâ abutar; partim ut Oratori labenti vel etiam erranti, eâ quae vobis inest, humanitate ignoscatis, Vos omnes, Auditores plurimum honorandi! enixe rogo.

Quanquam permultos esse arbitror, qui Historicam religionis Christianae indolem minoris, quam par est, faciant, perpaucos, si ullos, esse suspicor, qui latiore quodam sensu talem illi indolem abjudicent. Ante omnia igitur definiendum erit, quo sensu Historicam illam, quam dixi, indolem religioni Christianae tribuam; ut inde pateat, quo sensu illam plane negligi ac contemni

Digitized by Google

posse, et revera hodie a nonnullis nimium spretam esse existimem. Uti quaevis religio, quae *positiva* dici consuevit, simulac exstitit, qualemcunque habuit Historiam, sic quoque religionem Christianam inde a suis natalibus suam habuisse, aliis ut dicam verbis: JESUM Nazarenum quondam in Palaestina vixisse, nonnulla de regno coelesti a se condendo docuisse, et a PONTIO PILATO, Judaeae Praeside cruci esse affixum — hoc nemo sanâ mente praeditus in controversiam vocabit. Me tamen aliud ac majus quid in mente habuisse, facile intelligetis. Atque id rogatus nullus affirmare dubito, in religione Christianâ tam arctum Historiam inter et doctrinam, cum theoreticam tum practicam, intercedere nexum, ut altera ab alterâ prorsus divelli nequeat; ut religio Christiana, sic divulsa non magis salva et incolumis cogitari possit, quam humanum corpus sine animo vel animum sine corpore hominis sani ac vigentis imaginem tibi referre dixeris. Ne tamen temere ac praemature vobis sumsisse ac posuisse videar, quod adhuc probandum ac demonstrandum sit, hîc paucis memorasse et ostendisse sufficiat: JESUM ipsum ejusque Apostolos, haud alium suae religioni indidisse ac tribuisse characterem; uti et ipsa Euangelii nunciati feliciterque propagati historia ejusdem indolis signaculum in fronte gerit. Quid JESUS? Licet prorsus praeclara ac divina de Deo, ejus Providentiâ nostrâque vitâ aeternâ docuerit, licet quantivis pretii praecepta moralia ediderit, quis tamen non videt, quanti fidem sibimet ipsi habendam fecerit? Quam ad fidem ut homines adduceret, vitam suam, verba et facta magnum salutiferumque opus a Patre sibi demandatum iterum iterumque testatus est [2]). Quonam sapientissimo consilio duodecim discipulos sibi adjunxerit, nonne optimus Magister

Digitized by Google

disertis declaravit verbis, futuros Euangelii nuncios sic alloquens: „ὑμεῖς μάρτυρες τούτων [3])!" Quid Apostoli? Quid PETRUS? Quid PAULUS? Quid JOANNES? A CHRISTO iis exordium! in CHRISTO finis! Praeter CHRISTUM eumque Crucifixum nil scire cupiunt. Glorioso ejus in vitam reditui certissimam Christianorum spem superstruunt. Ab ejus exemplo et singulari erga nos amore, praecepta, incitamenta, adjumenta virtutis repetunt. Vitam aeternam, vitam vere vitalem, in JESU quaerendam, in JESU adspectabilem se oculis conspexisse, auribus percepisse, manibus suis contrectasse gaudent et gloriantur. Quid Euangelii ipsa vox? Nonne laetus ille nuncius: Deum filium suum has in terras misisse, morti tradidisse, in vitam revocasse, in coelo constituisse hominum Conservatorem, regni coelestis Regem ac Principem — Historicam religionis Christianae indolem satis superque demonstrat [4])? Quid denique κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων ceterorumque Euangelii praeconum, quocunque se ad hoc Euangelium populis nunciandum contulerint, quantum de illo ex ipsâ Historiâ novimus? Nonne illud in JESU vitâ, dictis, factis, fatis enarrandis, ab eo inde tempore, quo baptismi ritu initiatus in publicam prodiisset scenam, donec coelestia habitacula illum reciperent — fere totum versatum esse, valde probabile est [5]). Quod quum bene perpendimus, magnam illam ac mirabilem rerum conversionem, quae, feliciter in mundum introductâ ac propagatâ religione Christianâ, omnem fere orbem terrarum mutavit, multo magis narratae Historiae quam expositae doctrinae [6]) acceptam esse referendam, statuamus ac concludamus necesse est.

Nihil igitur est, quod miremur A.! A.! Doctores Ecclesiasticos omnis fere temporis ac loci in historicâ illâ

Digitized by Google

religionis Christianae indole agnoscendâ magnique aestimandâ satis amice conspirasse. Instauratis autem Sacris Theologi Protestantes, quo magis Ecclesiae auctoritate rejectâ, aliâ eaqûe satis firma basi indigerent, vel etiam quum eorum nonnulli (uti Sociniani et Remonstrantes) testimonium, quod dicitur Spiritus Sancti, parum valere ad persuadendum intelligerent, eo majoris Historicam illam religionis Christianae indolem facere coeperunt. Hanc arcem, hoc propugnaculum fidei, hoc armamentarium duxere, unde arma sint petenda, ad religionis Palladium ab omni adversariorum vi et impetu tutandum. Instar omnium hîc laudandus est celeberrimus ille nostras HUGO GROTIUS, qui libello suo aureo *de veritate religionis Christianae*, cum externis tum internis argumentis, veritatem illam commonstrare ac vindicare studuit, ac tam egregie rem suam egisse visus est, ut, Historiae veritate admissâ, nullus fere contradicendi relinqueretur locus [7]). Ac sane A. A.! quidquid argumentationi, a GROTIO propositae derogandum esse censeat nostra aetas: GROTIUM parvulo illo at pretioso libello viam munivisse facemque praetulisse bene multis, qui, praecedente etiam saeculo, religionis defendendae caussa arma accingerent, nemo inficias ibit. Quotquot igitur hujus vestigia presse secuti sunt, externis sive Historicis argumentis in Apologeticis principem locum, primarias partes assignarunt. Non tantum divinam hujus religionis indolem hac viâ et ratione optime probari posse existimarunt; sed etiam plane singularem ejus praestantiam in eo maxime quod talem prae se ferret indolem, cerni monuerunt, Deique sapientiam admirari et adorare jusserunt, qui JESU historiam et doctrinam arctissime jungens, optime humanae imbecillitati consuluerit [8]).

Verum enim vero, incredibile dictu est, quantopere

Digitized by Google

pretium illud, quod GROTIUS Historicis, quae dicuntur, argumentis statuerat, in dies magis imminui coeperit, quantum a pristino illo tempore distet ac mutata sit tota cogitandi, argumentandi sentiendique ratio, ita quidem ut GROTIUM commemorans ac laudans, alios subridentes mihi fingam, alios murmurantes audiam: „ô sancta Simplicitas!" — Cujus commutationis caussas admodum varias, licet a nostro consilio non alienum esset, hîc commemorare longum foret. Primum in censum venit Philosophiae in Theologiam frustra reluctantem, ducibus et auctoribus Spinosa, Humio, Lockio, vis et efficacia. LESSINGIUS Theologis jus denegari voluit, historico quodam facto veritatem sive philosopham sive religiosam comprobandi [9]). KANTIUS Historiam ejusque veritatem inter ἀδιάφορα recensuit [10]). AMMONIUS religionem et Theologiam Christianam minime ab Historiâ JESU CHRISTI pendere statuit [11]). SCHLEYERMACHERUM ab hac quoque sententiâ haud procul distitisse dixeris [12]). Multi Theologi inter quos BRETSCHNEIDERUS [13]), TWESTENUS [14]), HASIUS [15]), SCHENKELIUS [16]), HAGENBACHIUS [17]), argumenta JESU ex factis et fatis petita licet per se non sufficiant, et a nobis longe minoris, quam a JESU aequalibus sint habenda, mimine omni pretio destituta et prorsus contemnenda existimarunt, neque egregium fidei adminiculum iis inesse negarunt. Hi igitur mediam veluti viam secuti, in defendendâ et vindicandâ religionis veritate internis argumentis primarias, externis, quippe quae per se non sufficiant, secundarias vel auxiliares demandari voluerunt partes. Alii denique, ulterius progredientes, hisce valde exiguas partes reliquerunt, summum in Apologeticis conscientiae humanae, sive Spiritus sancti testimonio, deferentes principatum.

Digitized by Google

LESSINGII sententia, (quamvis Historicorum argumentorum vim infringens), ipsam Historiam quodammodo intactam reliquerat [18]). At minime hîc subsistendum esse rati, alii Philosophi ac Theologi Historiae etiam sacrae prorsus idem examen criticum subeundum esse voluerunt, quod jam NIEBUHRII laboribus experta erat Historia Romana. Ac novimus quonam eventu! STRAUSSII *vita* JESU analytica methodo infaustum destructionis opus inchoavit, quod syntheticâ magis viâ perficiendum suscepit Schola Tubingensis. Hos si audis, si quis in Euangeliis Historiam veri nominis quaerere pergit, nebulas pro corpore, nubes pro Junone amplectitur. Optime memini A. A.! ante paucos hos annos me eruditissimos etiam viros inter nostrates affirmantes audire, haud adeo reformidandum esse STRAUSSIUM, bene et illum eatenus de Theologiâ esse meritum, quatenus Rationalistarum naturali (si Dîs placet) interpretationi letale vulnus inflixerit; librum vero ipsum mox oblivioni traditum iri. Sed aut ego egregie fallor, aut hi, longe alia experientiâ edocti, se vana ac falsa auguratos esse nunc quidem videbunt. Quid, quod duplex illa hypothesis, quae veluti lapis angularis STRAUSSIANI systematis dici meretur, (altera Historiae mythum substituens, altera miraculum quodcunque, propter id ipsum quod sit miraculum, negans) hodie haud paucis, utpote unice vera se commendare videtur. Quâ utrâque hypothesi admissâ, quomodo hi religionis Christianae caussam tueantur, ipsi videant. Equidem, si utramque meam facerem, de Apologiâ veri nominis desperandum esse potius censerem.

Nolite tamen a me exspectare, A.! H.! ut utramque gravissimam quaestionem aggrediar. Quod si vellem vix possem, meum non esse persentiens, hac qualicunque meâ oratione

Digitized by Google

tantas, quae nunc omnium animos suspensos tenent, et per satis longum tempus suspensos tenebunt, dirimere lites. Quod si possem vix vellem, quoniam certamen de eo quid fieri possit, aut non possit, licet sagacissimas mentes exerceat, parum fructuosum mihi videtur [19]). Non tam hospes sum ac peregrinus in Theologicae disciplinae regno, ut iis, quae ab utrâque parte disputentur nil commovear, ut haud pauca in Theologicis obsoleta et antiquata esse praefracte negem, vel quemvis Historiae oppugnatorem (dummodo rem serio agat) sincerâ erga Deum pietate verique amore destitutum credam. Uti doleo et dolere pergam inter illos nonnullos esse, qui incogitanter et incaute Critices altioris, quae dicitur, dubia largissima ac plenissima manu per ineruditum vulgus spargere haud desinant; sic gaudeo inter eos alios esse, qui, quidquid Historiae derogent, tam magnifice de CHRISTO ejusque doctrinâ et indole loquantur, ut eos quoque, quos ad suas partes trahere student, summâ CHRISTI veneratione imbuere pergant [20]). Eorum tantummodo opinionem impugnare, et, quantum in me positum erit, refutare conabor, qui quam gravis hac lite res agatur, vix aut ne vix quidem penetrare vel saltem dissimulare videantur, dictitantium „perinde esse, prorsus nihil referre, utrum Euangelia Mythos ac fabulas, an res vere gestas continere statuas; utrum JESUM revera in vivum rediisse credas nec ne? Quâ libertate concessâ, permultum lucri Theologicae disciplinae accedere, contra vero nil damni ac detrimenti sive Christianorum fidei ac vitae, sive ipsi religioni, sive Ecclesiae esse extimescendum" [21]). Quod e meo quidem judicio haud sine magno germanae religionis Christianae indolis contemtu affirmari ac pronunciari potest. Hoc igitur sensu Historicam illam indolem a nonnullis hodie nimium spretam esse

Digitized by Google

questus sum. A quibus ita dissentio, ut e contrario haud sine gravissimo damno hanc indolem plane negligi ac contemni posse contendam. Quod ut probem, breviter ostendere annitar: Seposito religionis Christianae charactere atque indole Historica, 1°) multa incerta reddi placita, quae et ipsi certa habent aliisque pro certis commendant; 2°) beneficam religionis Christianae vim consolatricem et emendatricen valde imminui et labefactari; 3°) ipsi societati Christianae tandem inevitabilem praeparari ruinam. Haec tria paucis exponentem benevolis et aequis animis A. A.! me auscultare pergatis.

Equidem haud inficior A. A.! — ut hinc ordiar — nonnulla Euangeliis inesse, quae, nisi adessent, minime desiderarem Qui inter Historicam Euangeliorum veritatem, universe spectatam, et singularum narrationum *ἀξιοπιστίαν* bene distinguendum esse monent, recte mihi monuisse videntur [22]. Alia aliis certiora videri possunt. Singula examini critico sunt subjicienda. Idem plane judicium de omnibus ac singulis narrationibus esse ferendum vehementer nego [23]. Insunt sine ullo dubio, quae, sive accipiantur, sive rejiciantur, minime fidem vel vitam religiosam tangant. Vel sic tamen et haec sine ullo damno rejici posse, affirmare vix ausim. Negari sane, respui, tanquam semimortua corporis membra abscindi possunt, ignorari vero, deleri non possunt; et — quod probe teneamus — quodcunque sic rejicitur non tantum adminiculum fidei esse desinit, sed obstaculum fieri potest, quominus credam. Quod cum mecum reputo, A.! A.! non satis mirari possum sagacissimos saepe viros, sine ullo scrupulo rejicientes et abscindentes, quodcunque ipsis displicet, haud videre, cetera quoque, quae adhuc servari

Digitized by Google

et vindicari velint, minus certa reddi et in suspicionem vocari [24]). Tales scilicet auctores, quales STRAUSSIUS et Tubingenses sibi cogitant, sive inscii sive conscii fuerint fraudis, quam mundo fecerint, testes parum fide digni sunt habendi, sive dicta sive facta JESU referant. Ipsi quaeso A. A.! periculum faciatis dicta JESU ab ejus factis, facta a miraculis, doctrinam ab ejus fatis discernendi et separandi [25]), et videbitis quam gracile ac tenue Euangelium vobis relinquatur. Intimo nexu JESU doctrinam et historiam jungi compertum habebitis. Quod tamen, cum nonnulli negare pergant, paulo uberius exponere et illustrare lubet.

Uniuscujusque CHRISTI sectatoris hoc maxime interest, ut probe sciat, qualem CHRISTUS se ipse praedicaverit. At quomodo hac de re nobis persuasum erit, nisi illa effata, quae primum hîc in censum veniunt, e JESU ipsius ore profecta esse, satis tuto credere liceat [26]). „Hoc tamen (id forte reponitis) non unus alterve locus, sed tota historia docet, JESUM se praedicasse CHRISTUM, Dei Filium-quo sensu? sanae, i. e. Grammatico-Historicae, Interpretationi definiendum relinquatur." — Recte quidem, sed ecce nobis occurrunt adversarii clamantes: „Nonne illud ipsum, quod JESUS sibi hoc indiderit nomen, gravissimi eum erroris convincit?" — Oculos nostros in crucem convertere jubent: „Tune CHRISTE!" (ita pergunt) moribundus lamentatus es te a Deo derelictum esse? Nonne Tu his verbis satis clare innuisti, te frustra sperasse fore ut populares te Messiam salutarent [27])? — Quibus dubiis quidquid respondeant alii, mihi longe optimum responsum in promtu esse videtur in JESU in vitam reditu. Hactenus GROTIO assentior „divinae justitiae ac sapientiae plane adversari tam excellenti modo illum ornare, qui falsum

Digitized by Google

in re tantâ commisisset." Et haud scio A. A.! an multi ex iis, qui hoc in ratiocinio saltum quendam vel lacunam nobis objicientes, argumentum inde petitum admittere nolunt, ita agant, haud adeo, quod argumentationem illam mancam et imperfectam esse sentiant, sed multo magis quoniam reditum e mortuis neque factum esse neque fieri posse, certo certius sibi persuaserint. — Ponamus vero JESUM non revera in vivos rediisse. Ita gravissimae quaestiones de JESU ipso, de ejus mortis consilio, de gloriosa ejus vitâ in coelis, de potestate a Patre ipsi demandatâ, dubium et anxium animum cruciant et sollicitant. Nisi JESUS in vivos redierit, cuncta teterrimae noctis caligine obteguntur, et horrendum istud supplicium, cui insontem illum traditum video, non amplius mihi divini est pignus amoris, at, si quid aliud, divinam Providentiam in dubium vocat — „Quid ita?" mihi objicitis. „Nonne JESUS, etiamsi haud visibili ratione se post mortem suis conspiciendum dederit [28]), in vitâ beatâ et immortali Deum remuneratorem habuit, vel habere potuit?" — Potuit sane; ut scilicet hoc sperare et credere fas est, de quovis probo pioque, cujus tamen sortis nescii sumus. Quid vero de potestate a Patre ipsi demandatâ statuam? Cur illum ad summum gloriae culmen evectum credam? Ob Apostolorum effata? qui firmissimam hanc suam persuasionem eidem evento (vano scilicet ac falso) superstruxerint, qui somniis ac visionibus decepti, cum de ejus morte, tum de ejus coelesti gloriâ pro modulo suo philosophati sint? — Sed iterum me interrogantes atque interrumpentes audio: „Adeone tu etiam omnia huc trahis? Itane tu etiam ipsam religionis Christianae veritatem, ab hoc facto, sive vero sive falso, pendere statuis?". — Fortasse, sic statuens, PAULUM Apostolum mihi assen-

Digitized by Google

tientem haberem [29]). Hîc vero respondeo. Multa saltem eaque gravia ac magna, resurrectione JESU rejectâ, incerta reddi contendo. — „Tune igitur oblitus es, quantopere externis interna argumenta praestent? Tune oblitus es longe melius et validius argumentum cum e doctrinae praestantiâ, tum imprimis e sanctissimâ JESU vitâ atque indole peti, quâ perfectissimum perfectissimae virtutis edidit exemplum, cui intima rationis et conscientiae nostrae vox non acclamare non possit?" — Respondere possem: nisi JESUS is fuerit, quem semet ipse praedicavit, ne perfectus quidem homo dicendus est. At nolo. Nimirum! et mihi hoc argumentum longe gravissimum est, unde exordium peto, ad quod cunctis perlustratis lubenter redeo; quod eo pluris facio, quoniam hoc ipsum, si quid aliud, pro veritate historica pugnare videtur; quoniam et mihi persuasissimum est, talem imaginem plane divinam vereque humanam minime fictitiam esse, ac vix aut ne vix quidem fingi potuisse [30]). Cum iis igitur, qui JESUM revera talem fuisse credunt, qualem informant Euangelistae, mihi nullum certamen est. Quomodo vero, qui hoc in dubium vocant, illud sustineant, ac de JESU ἀναμαρτήτῳ, vel perfectissimae virtutis exemplo, loqui pergant, vix intelligo, nisi magis vago quodam sensu religioso, quo inde a teneris erga CHRISTUM imbuti fuerint, quam rationibus ducti, ita loqui censeantur [31]). Quid? quod JESU ἀναμαρτησίαν, Synopticorum etiam fide Historicâ concessâ et admissâ, nuperrime gravissimis impugnatam fuisse criminationibus neminem vestrum fugit vel latet [32]). Jam vero quid pro certo amplecti aliisque commendare poterit, si quis JESU imaginem vel a Synopticis perperam propositam, vel a quarti Euangelii auctore adeo exornatam credat, ut hic magis simulacrum

quoddam, in primaeva Ecclesiâ natum, quam JESUM vere Historicum, nostris oculis depinxerit? Quocirca meam sententiam sic definio: Egregie falluntur, qui JESU Apostolorumque auctoritate sublatâ, Euangelistarumque fide historicâ negatâ JESU ἀναμαρτησίαν diutius vindicari posse opinantur. Seposito enim Historico religionis Christianae charactere, nimbus ille, qui hucusque coruscantibus suis radiis optimi Conservatoris effigiem cinxit et coronavit, brevi evanescat necesse est, uti, eheu! revera jam apud multos evanuit. — „Nonne tamen" — ita quaerunt — „vel his concessis, JESUS semper verae religionis auctor esset habendus? Cogita ejus de Deo Spiritu eodemque Patre amantissimo doctrinam, praecepta moralia, parabolas omni laudatione majores!" — Et procul absit! ut JESU meritorum detrectator videar! Summum vero, quod inde derivandum mihi videtur, huc redit: JESU doctrinam Deo esse dignissimam. Atque admodum vereor ne ii, qui hodie Historiam maxime contemnunt, hoc quoque in dubium vocent, veramque suam sententiam accuratius sic definiant: in JESU doctrina, licet magni vel etiam maximi sit aestimanda, falsa veris, vera falsis esse permixta [33]). Utut est: Historia rejectâ, sive utpote incerta, plane in medio relictâ, JESUS neque summa Dei patefactio, neque perfectissimum virtutis exemplum habendus est; ejusque doctrina, ad paucissima placita et praecepta revocata, ita construi poterit, ut JESU CHRISTI laudatissimum et sacratissimum nomen vix desideretur, vel ut nomen onerosum prorsus abundet [34]).

Vix ullum tam coecum vel obduratum Christiani nominis hostem mihi fingere possum, perfricata fronte qui neget hanc religionem, miseris et infirmis mortalibus succur-

Digitized by Google

rendo, ad innumeros animos consolandos et emendandos vim suam beneficentissimam exseruisse, atque hoc nomine de genere humano esse meritissimam. At videte A. A.! quantopere vis illa consolatrix et emendatrix, Historicâ ejus indole spretâ et vituperatâ, imminuatur et lafefactetur. Quid laetius vel aptius ad animum afflictum et moerentem consolandum et erigendum excogitari potest, spe illâ laetissimâ ac firmissimâ, quam PETRUS Apostolus ἐλπίδα ζῶσαν dixit, splendido JESU de morte triumpho veluti divino sigillo confirmatam et obsignatam[35]), quae nos omnium terrestrium aerumnarum, calamitatum, mundi ipsius ac mortis victores reddit, dummodo in JESU mortis victore omnem nostram spem fiduciamque reponamus? Quod non ita, quaeso, interpretemini, quasi ipsa immortalitas vel immortalitatis spes, e meâ sententiâ, e JESU resurrectione unice pendeat, ac nemini absque illa fide de altera vitâ persuasum esse posse, arbitrer. Quod si statuerem, experientiae contradicerem, ac TULLII, CATONIS, SOCRATIS et PLATONIS manes mihi irascerentur. Per omnia fere tempora generosiores animos pronos videmus ad spem illam veluti ambabus manibus arripiendam, fovendam, tenendam, vocique auscultandum, quae in intimo nostro pectore vitam post mortem praesagire videtur. Sed etiam alios et longe plures videmus, qui spe illa careant, vel spe ac metu, navis instar jactaetae et quassatae mediis in undis, fluctuentur. Nec tamen hos omnes, quotquot voci illi quippe fallaci vel dubiae auscultare recusent (unum e multis SCHLEIERMACHERUM cogito[36]) sapientum nomine indignos vel impios et irreligiosos dixerim. Quid Philosophorum veterum et recentiorum discordias et dubia? quid Physicarum disciplinarum effata? quid sinistros, quibus Materialismus se effert, progressus commemorem? Nonne

Digitized by Google

haec satis superque demonstrant, quam varie ac diverse magno cum argumentorum apparatu in utramque partem disputari possit [37])? — Longe aliud est sperare fore ut homo morti superstes sit, longe aliud ac majus, spe illâ certissima ac firmissima laetari, exsultare, quales tot Martyres, mediis in tormentis vel assurgentibus flammis, hymnos psallentes in Dei Christique honorem, quales tot pios Deo Christoque devotos animos, in lectulo mortis triumphum agentes, haud sine animi commotione et admiratione intuemur. Quod quam verum sit optime persentiscimus, morte eorum, qui nobis his in terris carissimi fuerunt, afflicti, acerbissima funera lugentes. — Quotiescunque tristissimorum illorum temporum recordatio mihi revertitur, toties in memoriam mihi redeunt haec BORGERI verba: „Quid eâ nocte mihi opitulati estis Philosophi? Quibus armis me defendistis? Quam doloris partem a meo pectore depulistis [38])?" Quod ne contumeliose de Philosophiâ a me dictum putetis A. A.! hoc unum asseverante, in consolandis afflictis, in sanandis ac mulciendis animi morbis et vulneribus, minime Philosophiae, sed religioni Christianae primas partes esse deferendas. Videant nunc ii, qui supremum de hisce judicium intimae pectoris voci, (sive rationem, sensum moralem, conscientiam, vel etiam testimonium Spiritus Sancti illam dixeris) tribui velint, utrum melius generis humani consolationi prospexerint et consuluerint? Videant ne, argumentum quod e JESU resurrectione peti solet, vel parvi vel nihili facientes, et sibi et aliis gravissimam jacturam pariant, quam frustra reparare et compensare conentur [39]). Equidem permultos — quidni dicam quam plurimos, non tantum inter rudes et ignaros homines, sed etiam inter eruditos viros esse intelligo, qui magnâ animi consolatione, firmissimo spei fundamento se

Digitized by Google

privari sentiant, si hanc de JESU in vivos revocato persuasionem animis suis evelli paterentur.

At forte ut me reprimam fas et aequum est, ne justo severiorem censorem vel judicem agam. Forsitan aliquis mihi objiciat: „Nonne inter hos ipsos, quos tu forte Historicae hujus indolis contemptorum ac vituperatorum nomine designares, haud pauci reperiuntur, qui beneficam certe illius vim et efficacitatem ad animos hominum emendandos plane tecum agnoscant? Nonne doctrinam JESU moralem, cuncta ad divinum amoris praeceptum revocantem, eo majoribus laudibus extollunt, quo Historiam, utpote incertam, minoris facere tibi videantur?" Nil habeo, quod opponam, multa vero desidero, ut religioni Christianae honos suus constet ac dignitas. Haec nimirum summa atque aeterna ejus laus, hoc sempiternum ejus decus est habendum, quod non tantum praeceptum illud amoris praescribit hominumque animis commendat; quod non tantum in vitâ CHRISTI perfectissimae virtutis exemplum intuendum et imitandum praebet; sed quod reapse hominum animos flagrantissimo erga Deum, CHRISTUM, proximos amore imbuit; quod hominem ipsum ad veram virtutem, novam mentem ac novam vitam informat et perducit. Quomodo illud efficiat quaeritis? Testor unicum et palmare factum, quod veluti cor ac meditullium totius Euangelii est habendum: „Deum, pro singulari atque infinito suo amore, unico Filio minime pepercisse, ut omnes, quoquot huic fidem habeant, teterrimae servitutis jugo liberentur vitaeque aeternae reddantur participes. Quod si creditur intimisque pectoris thesauris reconditur, nascitur amor, verae virtutis omniumque virtutum parens, qui a Deo Christoque incipiens, desinit in omnibus omnino hominibus eodem amoris sensu complectendis [40]). Quod si negatur

Digitized by Google

vel in dubium vocatur, quantum damni et detrimenti vis illa divina et efficax ad hominum animos emendandos capiat, verbis exprimi vix potest. Pulcherrima doctrinae Euangelicae, cum theoreticae tum practicae seu moralis, sic tollitur corona. Sed iterum audio monentes: „Quae modo laudasti nequaquam ab iis, quos refutare instituis, negari (dummodo cum grano salis, ut ajunt, accipiantur et explicentur) tu probe teneas! Quid, quod et hi ultro concedant vitae vere vitalis novum veluti principium, CHRISTO ejusque Spiritu auctore, mundo esse inditum, ita ut hoc nomine Historicae religionis Christianae indolis magis vindices, quam contemtores dici mereantur [41]).“ — Audio et gaudeo. Libenter vero ex iis quaesierim: Quid tandem ex ipsorum sententiâ de palmari illo facto, quod cor et meditullium Euangelii nuncupavi, de hominis redemtione, de CHRISTI morte voluntariâ, et insigni, quem eâ subeundâ prodiderit, amore historice constet? Quo tandem sensu Deus mundum sibi conciliasse dici potest? Et, quod mihi hac in quaestione summum videtur: Qua tandem viâ ac ratione CHRISTUS principium illud vere vitale mundo indiderit et infundere pergat? Quonam vehiculo, quo factore (sit venia verbis) Spiritus ejus usus sit, ut CHRISTI sectatores virtutis veri nominis capaces, aeternae vitae consortes reddat ac participes? Et, si quid video, A. A.! responsio hîc in promtu est: Eâdem illa fide in CHRISTO Historico, hominum Redemtore, mortis Victore, regni coelestis Rege ac gubernatore, vitae aeternae largissimo largitore, repositâ. Caveant igitur ac videant ne, religionis Christianae Historicâ indole negligendâ et contemnendâ, idem illud principium vitale suffocent et exstinguant, cui mundum ipsum saluberrimam conversionem debere, haud inviti fatentur [42]). Pro Deum immortalem!

Digitized by Google

Perinde esset! nil afferret detrimenti! Eodem fere rediret: Utrum JESU CHRISTI Historiam acciperes an rejiceres? Arbitri ac judices estote vos omnes, A. A.! Nonne, si ad religionis Christianae vim consolatricem et emendatricem attenditis, haud sine gravissimo damno historicam ejus indolem contemni ac vituperari jure meo affirmo?

Ex iis, quae adhuc disputavi, jam quodammodo judicare licet, A. A.! num illi audiendi sint, qui ex oppositâ, quam impugno, sententiâ nil damni, at multum lucri non tantum scientiae, quam omnibus vinculis liberari velint [43]), sed ipsi quoque *Ecclesiae* parari et accedere et sibi et aliis persuadere student. Quibus adeo non assentior, ut potius arbitrer: Historicâ basi relictâ vel dirutâ Societati Christianae lentam et inevitabilem praeparari ruinam. Nec tamen dixerim secus sentientes ac statuentes Ecclesiae salutem nil curare. Lubenter credo et concedo eos maxime id agere ut religionem Christianam eo melius excultis etiam et litteratis hominibus commendent [44]); sed quin mirifice fallantur vix dubito. Nonne enim vident se nova veluti arma religionis nostrae adversariis suppeditare? Nonne sentiunt, quanto difficilius reddatur hominibus persuadere, ut in religione, quae ex ipsorum sententia tot mythis fabulisve est repleta, summam veritatem, summam agendi vivendique normam quaerere pergant? Etsi ipsis contingat nonnullos hacce viâ ad CHRISTI castra perducere vel revocare, longe plurium mentibus dubitationes injiciunt, quae animis infixae haerent, ut letali vulneri inhaeret arundo. Eat nunc Orator sacer, Euangelicarum narrationum simplicitatem, pulcritudinem veritatem etiam, aesthetico scilicet sensu, ad coelum extollat [45]), at simul significet narrationes illas minime

Historiam veri nominis continere, sed tanquam carminis Epici fragmenta considerandas esse et tractandas [46]. Putatisne fore ut multum prosit ac proficiat? — Credat Judaeus Apella! Non sic decipitur, non sic eludi se patitur veri sensus et amor. Frustra Platonismus et Neoplatonismus allegoricam et moralem interpretationem in auxilium vocavit. Prohibere non potuit quominus Polytheismus, senectute confectus, instanti morti succumberet. Nec alia sors (quod Deus avertat!) religionem Christianam maneret, simul ac mens humana revera sibi persuaderet, Historiam Euangelicam, quamvis aliis mythologiis indole suâ vere religiosâ ac morali longe praecellentem, Mythologiis tamen esse accensendam. Omnia religionis systemata, quae meris Ideis non factis nituntur, citius serius intereunt [47]. Qualiscunque religio, quae societatis formam assumsit, Historicâ suâ basi carere nequit. Utrumque docet experientia, verae scientiae ac sapientiae magistra. Testor et advoco omnem Historiam! Testor iterum eundem Neoplatonismum, Polytheismi morti haud diu superstitem [48]. Testor e contrario Islamismum, qui, moderante divinâ Providentiâ, in educando genere humano suas etiam egit et agere pergit partes. Nonne una e praecipuis caussis, cur huic religioni, contra omnium spem et exspectationem, tam longaeva contigerit aetas, in Historicâ ejus indole quaerenda vobis videtur? Testor Rationalismum tristissimamque, sub finem praecedentis saeculi, religionis in Germaniâ conditionem, Historicam illam indolem haud impune contemni et negligi posse, altâ veluti voce clamantem! Testor magnam rerum politicarum in Franco-Galliâ conversionem, quâ eo dementiae hominum superbiam vel levitatem pervenisse legimus, ut spoliatis templis, destructis aris, Numen supremum sede suâ quasi descendere juberent,

Digitized by Google

mox vero interfectum scilicet et exstinctum Deum suum decretis suis in vitam revocarent. Testor Theophilantropinorum, qui dicuntur, irritos conatus religioni Christianae aliam religionem sufficiendi, cuncta ad paucissima rationis placita et praecepta revocantem, quae, magna cum rituum pompa annunciata et celebrata, brevi uti infans in incunabulis occubuit [49]). Revocate denique vobis in memoriam quae, de religione Christianâ, maxime Historicae narrationis ope introductâ et propagatâ, me dicere meministis. Quod ipsi, Historiam consulentes, tam verum esse comperietis, ut alterutrum statuendum sit: vel Historiam Ecclesiae conditae ac propagatae Euangelicae Historiae optimam esse patronam et vindicem, uti statuit ULLMANNUS [50]), vel religionem Christianam maxime errori debuisse splendidam, quam reportavit, victoriam [51]). Utrumvis vero eligendum statuatis, haec sana hujus disquisitionis conclusio erit: Historicâ suâ indole sibi devicit mundum Religio Christiana. Nonne igitur (etiamsi Historia Euangelica externa tantum forma atque idearum aeternarum tanquam symbola et involucra esset habenda [52]) nonne, inquam, ex his omnibus tuto concludere licet, divinam Sapientiam optimam, quâ mortales donare ac beare voluit, religionem formâ illâ induisse, quae optime intimis pectoris humani desideriis ac votis satisfaceret? Quod itaque divina Sapientia gravissimis de caussis tam arcte conjungi voluit, id ne leviter et incaute dissolvere et separare sustineat humana audacia, Societati Christianae praeparans lentam et inevitabilem ruinam [53]).

Cuncta paucissimis complectar. Quodsi forte nimium Historicis argumentis tribuit antiquior aetas, nunc admodum vereor, ne tempus, quod vivimus, irruenti Scep-

Digitized by Google

ticismo nimis faciles praebens aures, Historiam, utpote incertam atque ad ἀδιάφορα referendam, parum curet, germanamque, i. e. Historicam, religionis Christianae indolem magis magisque contemnat et negligat; quod, haud sine gravissimo damno religionis Christianae Apologiae, hominum consolationi et emendationi, ipsi Ecclesiae illato, fieri posse, nunc effecisse mihi videor. Nimirum, quidquid vindicandum vel rejiciendum statuant Theologi, hoc velim probe teneant, in Theologicâ disciplinâ, aeque in Dogmaticis et Ethicis ac in Apologeticis, satis firmam basin Historicam neutiquam posse desiderari. Quod cum bene perspexerint Theologi Tubingenses, id egerunt, ut novo a se exstruendo aedificio ex ipsius Historiae ruderibus novam quamdam sibi basin eruerent.

Quod reliquum est, A. A.! Praeteriere isti dies, quorum horret meminisse, quorum recordatio utinam aeternâ oblivionis prematur nocte, quibus haeretici, qui dicebantur, infensissimis Christiani nominis hostibus statim aequiparabantur, excommunicationis anathemate, vel etiam gravioribus poenis feriendi. Neque is ego sum, qui vel ullum Theologum, quamdiu ipse communionis vinculum rumpere non cupiat, Christianorum communione prorsus indignum censeam. Liberae Historiae disquisitioni; libero veritatis examini nullum injiciatur frenum! Scientiae veri nominis, haud audaci et superbae, sed modestae illi ac sanae, Deoque ipsi, supremo veritatis Statori, Tutori ac Vindici, hujus certaminis exitus relinquatur! Veritas (hoc omnium consensu fas est dicere) Deo moderante et auspice in hoc quoque certamine victrix manebit; quamquam, ut dicam quod sentio, si res ita se haberet, ut nonnulli somniant; si nunc demum primi quasi radii lucis, prima nascentis diei crepuscula

Digitized by Google

allucescerent, Deus hucusque tam male veritatis caussae consuluisset, ut vix scirem, cur nunc demum laetiora et meliora sperare et exspectare liceret. Veritas tamen (haec et mea est firmissima persuasio), Deo moderatore et auspice, victrix manebit. Utinam omnes Theologi, veritatis amori Dei amorem conjungentes, hoc in votis ac precibus habeant ardentissimis: „*Fac me tecum unum*, *Deus*, *aeterna Veritas*[54])!" Et Tu, Sol justitiae! disperge nebulas et praesta Te numquam occasurum lumen mundi!

Digitized by Google

Quod veteri consuetudine receptum regioque decreto sancitum est, ut Rector, antequam magistratum suum successori tradat, Academiae fata commemoret, id et mihi solenni hoc die injunctum video. Nec sane dicendi deëst materies. Mira quâdam rerum vicissitudine tot adversa et prospera, tam laeta et tristia, me Rectore, exhilararunt vel depresserunt animum, ut eorum narratio, nisi satis prolixa praecessisset oratio, facile totum dicendi tempus consumsisset. Nunc vero in iis commemorandis ita versabor, ut bene multa obiter tangam, quae lubenter uberius exposuissem, et a tristibus et adversis exordium petam, quibus prospera ac laetiora succedant. Quod utrumque nec vobis, A. H.! injucundum fore duxi.

Quam tristis ac lugubris, hoc anno ineunte, Dies natalis fuerit, nobis omnibus recenti servatur memoria. Gravibus adhuc saucia vulneribus Academia Rhenotrajectina, dolebat ac lugebat inopinatam mortem desideratissimi viri JACOBI VAN HALL, cujus sepulcrum vix clausum erat; cujus imaginem Tu, aestumatisse HARTING! veris ac vividis coloribus nobis depinxisti; cujus effigiem, serenum illum hilaremque vultum, in senaculo intueri nostris animis, optimum humanissimumque virum etiamnunc lugentibus, dulci est solatio. Nec votis ac precibus nostris, ut hic, qui nunc praeteriit, annus sine ullâ clade esset, unicus et summus rerum humanarum Moderator annuit. Eodem mense

Digitized by Google

Junii nobis morte erepti sunt duumviri clarissimi GROENEWOUD et BERGSMA, quorum memoriam debitis laudibus celebrare, uti lex jubet, ita pium est officium, cui deësse vel me subtrahere nolim.

JACOBUS CORNELIUS SWIJGHUISEN GROENEWOUD, natione Frisius [1]), primam suam institutionem in Zeelandiâ, Zierizeae accepit; qua in urbe pater, cui multa debuit filius, Sacrorum Antistitis munere per aliquot annos functus est. Puerum se magis ludum et jocos, quam litteras amasse, ipse provectâ aetate, illâ quâ erat, animi sinceritate, candore, modestia, narrare solebat. Postquam vero cum parentibus in hanc urbem profectus civibusque nostrae Academiae Theologiae caussa adscriptus erat, penitus sentire coepit, quid sibi deësset, ac pleno pectore in studia, maxime in Semiticas linguas, incubuit adeoque profecit, ut, nemini secundus, optimis RAVII discipulis annumeraretur; hoc autem rude donato, linguas Orientales docendi provinciam in se susciperet, donec vacanti cathedrae prospectum foret. Jam tunc forsitan in cathedram evocatus fuisset, nisi obstitisset admodum juvenilis aetas. PARAVIO vero Professore renunciato, GROENEWOUD in commilitonum, quorum jam Praeceptor exstiterat, ordinem redire minime dedignatus est. Studio Academico feliciter decurso, patris vestigiis insistens, per quatuor annos, fidissimum coetus ruralis Pastorem se praestitit [2]). Tunc vero illi, Litterarum Orientalium Professori in Athenaeo Franequerano creato, tam felici esse contigit, ut in illâ disciplinarum provinciâ, quae ipsi semper in deliciis fuerat, totus esse posset ac versari; quo gravissimo munere, posthac in nostram Academiam vocatus, et hîc per quinque fere lustra functus est. Ante hos quinque annos rude donatus, venerabilis senex cum dilectissimâ conjuge

Digitized by Google

ab hoc inde tempore, dulci fruebatur otio, donec morbo lento tabescens et confectus, anno praecedente fere dimidiato, placide ac tranquille Deo animum redderet. Praeter orationes [3]) publice dictas [4]) et compendia, quae, in Academicarum suarum lectionum usum, conscripsit et edidit, GROENEWOUDIUS, fere nihil, quod admodum dolemus, scripto reliquit, vel saltem publici juris fecit. Si forte quis quaerit, cur vir doctus in edendo tam parcus ac sobrius fuerit; singularis et haud fucata, quae illi inerat, modestia haud dubie praecipua caussa est existimanda, quae, licet praeclara sit virtus, hîc tamen scientiae veri nominis Litterarumque studiis magis nocuit, quam profuit. Quam divites eruditionis thesauros mente habuerit reconditos, optime omnes norunt, quotquot jam pridem ejus institutione et familiaritate usi sunt. Quanti illum fecerint discipuli amantissimi instar omnium testis nobis est noster DE GEER, qui digno encomio Magistro suo dilectissimo parentavit [5]). Quanti illum fecerint Collegae conjunctissimi, fidus omnium interpres, ad defuncti sepulcrum ROVERSIUS noster elocutus est. Recte omnino, ut opinor, hic animadverti jussit, intimam, quam GROENEWOUDIUS cum Vis Fis argumento contraxerat familiaritatem, etiam in ipsius vitâ, moribus, indole, conspicuam fuisse, ac pietatem, quâ vir optimus claruit, talem redoluisse pietatem, qualem in Vis Fis eximiis exemplis suspicere, venerari, admirari solemus. Quod tamen ita nolite interpretari, quasi GROENEWOUDIO virtus ac fides Euangelica defuerint, quas vita ejus et mors, patientia et tranquillitas dirissimis etiam in calamitatibus, alta veluti voce testatae sunt. Omnium vestrum consensu in virum illum perquam venerabilem, cujus memoria haud facile in oblivionem abibit, tanquam eloquentissimum

Digitized by Google

testimonium, hoc N[i] F[is] effatum optime quadrat: „ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως [6]).

Ad GROENEWOUDII, integerrimi parentum amici, exsequias cohonestandas filii etiam laborantis atque aegrotantis BERGSMA aderant, plane nescii se post paucorum dierum intervallum redituros esse, ut paterno quoque funeri justa solverent.

CORNELIUS ADRIANUS BERGSMA, Leovardiâ-Frisius, sub finem praecedentis [7]) saeculi natus, adolescentulus adhuc parentibus orbatus est, studiaque sua, quae Franequerae inchoaverat, in hac nostra Academiâ absolvit. Inde a pueris fere Physicarum disciplinarum, maxime vero Chemiae ac Botanices, amore imbutus erat; in quibus tam felices optimae spei juvenis fecit progressus, ut iteratis vicibus, proposito certamine litterario, in arenam descenderet, ac ter, laureâ coronatus [8]), victor discederet. Medicinae doctor creatus [9]) Hornae in Hollandia Septentrionali domicilium collocavit, mox vero Academiâ Gandavensi Professoris extraordinarii titulum ac munus offerente, sedem mutavit, cumque familia in Belgium migravit. Hîc lectiones de Chemia cum Technica conjuncta, coram Academiae civibus atque exteris, multorum applausu acceptas, habuit. Ipsa quoque Academia Gandavensis nostratis merita de industriâ populari tanti aestimavit, ut illum Matheseos et Philosophiae naturalis Doctorem honoris caussa renunciaret. Turbis autem politicis, quae Schisma Belgium inter ac Neêrlandiam peperere, exortis, in patriam redire coactus, et Facultati Matheseos ac Physices in nostrâ Academiâ adjunctus est. Nullâ autem vacante cathedrâ, nulla quoque institutionis Academicae provincia illi demandari potuit. Nec tamen per illud vitae stadium otiosum, sed utiliter negotiosum se

Digitized by Google

praestitit; uti quam maxime institutum illud beneficum testatur, quo hiemali tempore nutrimentum jucundum ac salubre egenis porrigendum ac distribuendum curavit; cujus uti auctor exstiterat, ita ad vitae usque terminum patronus ac fautor permansit. Post trium annorum spatium, KOPSIO rude donato suffectus, regioque decreto tandem Botanices et Oeconomiae ruralis Professor ordinarius renunciatus est. — BERGSMA vir erat practici ingenii, ante omnia id agens ut egregios ac plane mirificos progressus, quos Chemices ac Technices scientia hac nostrâ aetate suo jure jactat, in agriculturae ac Technices ruralis converteret usum [10]). Neque unquam, postquam Horti Botanici curam in se susceperat, ipsum consulentibus defuit; ita ut difficile sit dictu, quantopere hoc nomine, nostrae urbi, regioni, patriae profuerit. At, licet aliis quoque disciplinis et artibus operam navaret, Hortus tamen Botanicus, ad extremum usque vitae diem, summopere illi in deliciis curaeque cordique fuit. BERGSMA vegeto ac satis robusto corpore praeditus, per omnem fere vitam infractâ inconcussâque valetudine gavisus erat; ita quidem ut, si de ullo mortalium tale quid sperare liceret, de illo probabile visum fuisset, fore ut provectiorem senectutem attingeret. Sed aliter voluit ac decrevit Divina voluntas. Lento, at ingravescenti morbo succumbens, conjugi, liberis multisque aliis flebilis ille occidit. Etsi autem mirâ quâdam constantiâ ac singulari, quae illi inerat, voluntatis ἐνεργείᾳ, quamdiu potuit, ne academicis suis lectionibus ac quotidianis laboribus deesset, huic morbo restitit, sic quoque eâdem perseverantiâ, quae in votis habebet, simulatque illa bona et utilia fore intellexisset, persequi solebat, ac nullis obstaculis a consilio semel capto avocari se passus est. Quod si nonnullos ei inimicos reddidit, longe plures

Digitized by Google

eosque magni illum aestimantes amicos habuit. Et quam sincerus amicus amicis, quam egregius pater familias fuerit, non tantum filii, optimum patrem lugentes, paternae educationis illustria monumenta, sed omnes, qui eum norunt, grato animo piaque recordatione in ejus laudem testantur.

Quamquam maximas Deo ejusque curae tutelari reddere gratias nos oportet, quod infestissima lues, quae hucusque omnes humanae scientiae atque artis conatus irritos reddidit, patriam urbemque nostram invadens, tot carissima juvenum capita intacta reliquit; binos tamen bonae spei juvenes GISBERTUM VAN RYSWYK et GUILIELMUM CAROLUM WANSLEVEN, quos minime fulminis veluti ictus subito feriit, sed lentissima tabes, vitae florem arrodens, consumsit, praematura morte (ut nos homunciones loqui solemus) parentibus, cognatis, commilitonibus hoc anno ereptos dolemus. Qui, theologicis studiis destinati, vix stadium Academicum ingressi, mox languescentes in paternam domum reversi sunt, ibique supremum obierunt diem, pietatis, virtutis, amoris, amicitiae memoriam magnumque sui desiderium in parentum et amicorum animis relinquentes. Audivistis illam, mortalitatis vos admonentem, vocem, Juvenes lectissimi! haud e longinquo, sed e viciniâ loquentem et hortantem: Vigiles et alacres estote! Nullum vobis diem sine lucro praetervolare sinite! Et quidquid, ô boni! in primo vel medio adolescentiae flore agatis, sic agatis, ut et hunc respiciatis exitum et finem! — Et nonne nos etiam, Collegae aestumatissimi! tantum non omnes, in nostris vel nostrorum domesticis rebus fallaces hominum spes, hujus mundi ac terrestrium rerum fragilitatem, hoc anno experti sumus? — Tu, cl. BOUMANNE spe dulcissimâ excidisti, et Tibi et Uxori luctus et dolor filiae vestrae luctui et dolori fuit. Tu cl. VINKE fidissimam per tot annos

Digitized by Google

vitae sociam, carissimam conjugem, optimam liberorum matrem, luxisti, et, quamquam spe vere Christiana erectus ac sustentatus, ad rogum usque lugere perges! Tu cl. MILLIES! plurimum venerandam tuique amantissimam matrem, quam tantopere venerabaris, ut egregrium aliis pietatis exemplum praeberes, frustra quaeris. Vobis, clarissimi OPZOOMER et DONDERS! dilectissima soror morte ademta est! Tu, clarissime DOEDES! vix huc vocatus eras vel sedem inter nos collocaveras, quum iteratae clades Tibi tuisque cognatis infligerentur. Ipse carissimo mihique conjunctissimo fratre orbatus sum. — Lugemus nostros defunctos nec tamen vos, o piae et carae animae! votis ac precibus nostris in has terras revocamus! Vos appulistis in portum, quo nos, procellosi maris fluctibus jactati, adhuc tendimus. Vos ad nos non redituri estis, sed nobis ocius, serius, vobis obviam eundi et expansis veluti alis ad vos evolandi gratiam concedat Deus!

Tristibus et adversis, quae commemoravimus, fatis prospera et laetiora succedant. Numerus eorum, qui civium Academicorem albo nomina inscribi voluerunt, praecedentis anni numerum satis longe excessit. Nullus armorum strepitus, qui Italiae devastatos personavit agros, hîc almas silere jussit Musas. Palam ac publice enunciare juvat, uti Patriae, sic quoque huic nostrae Academiae satis laetam ac tranquillam obtigisse sortem, ac tam prosperam et florentem hujus Disiplinarum sedis conditionem fuisse, ut Rectoris munus, fausto Numine gestum, laeto et grato erga Deum animo deponam. Quod laudantes ac praedicantes, cum Regis augustissimi, qui bonis artibus et

Digitized by Google

disciplinis et huic quoque Academiae patrocinari ac favere pergit, tum illustrium Curatorum erga varias, quae hîc traduntur, disciplinas providam curam non laudare et celebrare non possumus.

Uti praeteritus annus dies suos funebres habuit, sic longe plures etiam habuit dies laetos et festos; ac vix credo nostrae Academiae Annales alterum offerre exemplum triumvirorum amplissimo Curatorum collegio, quinque Professorum, intra unius anni spatium, nostro adjunctorum ordini. Quod quum dico, A. A.! haud immemor sum virum nobilissimum, Equitem A RAPPARD, jam ante hunc inchoatum annum, EWIJCKII, gravissimi ac desideratissimi viri, successorem, regis placito, fuisse designatum; sed et hîc meminisse juvat virum illustrissimum ipso die natali primum, in amplissimo Academiae Senatu, honorificum sibi destinatum occupavisse locum. Uti autem doluimus nobilissimum A GOLSTEIN, Administrum Regis renunciatum, a Curatoris munere esse avocatum; sic magnopere laetamur Te, nobilissime ROëLL, qui in hac regione Regis vices agis, atque indelebili Litterarum amore Te dignum et germanum LENNEPII discipulum probas, GOLSTENII quoque vices suscepisse. Faxit Deus ut diu huic regioni praeesse et hujus Academiae moderamini prodesse pergas! [11]) Hoc et Tibi dictum esse velim, amplissime DE BEAUFORT! cui itidem decreto regio Curatoris munus delatum esse ex animo gaudemus. Quotquot hujus urbis cives, aetate provectiores, hîc adsunt, grato animo recordantur, quanta nostra Academia genti tuae, patri, viro gravissimo ac meritissimo, debeat; ac Tibi filio, tali patre dignissimo, nil sanctius, nil antiquius fore, quam patris semper exemplum intueri et imitari, e tuo ipsius ore accepimus. Quod vere et sincere a te dictum esse, hoc primo tui magistratus anno, monitis consiliisque tuis

Digitized by Google

ut discidium, nunc fere consopitum ac moribundum, inter hujus Academiae alumnos prorsus tolleres, egregie comprobasti! Tu, vir gravissime! Patris famam, tui nominis, hujus Academiae gloriam, adaugeas et, quantum rerum terrestrium fragilitas et vacillatio sinat, in re quoque domesticâ, dulcissimâ cum conjuge haud interruptâ felicitate fruaris! Vos omnes, Viri amplissimi, praesentes, absentem, Deus diu conservet salvos et incolumes! Academiae nostrae salus vobis ita curae cordique esse pergat, ut, in vario disciplinarum genere, litterae, artes, studia, vestro quoque moderamine, vigeant et floreant, atque uberrimi inde fructus in patriam nostram et societatem Christianam redundent. — Dubium videri possit, utrum Tibi an nobis tantum nostraeque Academiae gratulandum sit, Vir consultissime AB HOYTEMA! quod ex illustri Curatorum collegio exiisti, ut iis, qui Te socium et collegam salutaverant, dehinc ab esses ab actis. Quod si nonnulli mirati sunt, equidem haud parvo Tibi duco honori, quod, magis ad fruges operis, quam ad honoris titulum attendens, aliis prodesse, quam praesse maluisti. Et recte, ut opinor, locum quem nunc occupasti, tanti facis et aestimas, ut munere operoso magis ornari, quam onerari tibi videaris. Quae cum ita sint, nequaquam est verendum ne Te relictae et commutatae sedis poeniteat. Sed speramus et confidimus fore ut eadem approbatio atque existimatio, quâ decessor tuus gavisus est, ad metam et rogum usque Te maneant, tibique maximae sint remunerationi.

Hoc anno rude donatus est Theologorum ordinis Nestor, cl. BOUMANNUS, qui licet jam mense Februario septuagesimum aetatis compleverat annum, pro juvenili, qui senescenti inest, vigore atque ardore in tradendis suis lectionibus ad metam usque stadii Academici pergendum esse

Digitized by Google

duxit. Et nunc et antea, quum vacante cathedrâ litteras Arabicas docendas ultro in se susceperat, munere oblato gratum erga Praeceptorem meritissimum animum testificati sunt discipuli. Et sane ingrati sint necesse est, qui agnoscere recusent, quot quantaque haec Academia ipsaque Ecclesia Tibi debeat, Collega aestumatisse! qui, per septem et quod excurrit lustra, studiis studiosorumque juvenum commodis totum Te dedisti ac dicasti. Quid, quod, infirmo valde corpore et gravibus persaepe cruciatus doloribus, officiis tuis nunquam defuisti, sed ita stadium nunc decursum emensus es, ut nobis junioribus pulcherrimum indefessi, qui omnia vincit, laboris exemplum relinquas. Doctrinae tuae ubertatem et eximiam litterarum notitiam mirari haud desinent, quotquot intimam cum tuis scriptis familiaritatem contraxerint. Et, quidquid de sermonis vernaculi usu sentiat posterior aetas, has Tibi haud denegabit sed tribuet laudes, Te Latini sermonis caussam ac patrocinium agentem, ex intima animi persuasione per omnem tuam vitam litterarum humaniorum dignitatem et honorem contra earum detrectatores ac vituperatores tam strenue propugnasse, ut hac tuâ perseverantiâ Romani militis imaginem nobis referres, qui mavult in clypeo mori, quam ex acie retrogredi. Quam singulari benevolentiâ et amicitiâ me prosecutus sis, et ad hunc usque diem me prosequi pergas, verbis eloqui vix possum. Quam optatum nobis, et VINKIO et mihi, fuisset, si minus provecta aetas diutius dulci et pacifico nostro consortio praeësse Tibi concessisset, dicere vix opus est. Vel sic tamen honorificentissimum, quo nunc frueris, otium ex animo Tibi gratulamur, placidam aerumnisque vacuam senectutem Tibi apprecantes. Reliquos, qui Tibi supersint, dies Tibi non otiosos, sed negotiosos et fructuosos fore, omnes, qui Te norunt, facile

Digitized by Google

praesagiunt. Hoc unum Te rogatum volumus, ut ditissimos, quos recondidisti, doctrinae thesauros magis etiam aliis recludas, ut, in tanto temporum nostrorum discrimine, verae scientiae ac sapientiae praecepta cum aequalibus communicare pergas, in magnum Theologicae disciplinae, Ecclesiae et hujus Academicae, quae Tibi semper cara erit, juventutis lucrum et emolumentum.

Ante aestivas ferias haec aula continuum per triduum nos convocavit. Tres doctores lectissimi, solenni habitâ oratione sibi regio decreto delatam Professionem auspicati sunt [12]). Primus Theologiae fuit Professor, JACOBUS ISAäCUS DOEDES, BOUMANNO nostro successor datus, hujus Academiae quondam alumnus, qui juvenis adhuc, egregio suo ad quaestionem a Teyleriana societate propositam [13]) responso, probaverat, quanti Criticen illam aestimaret, quam et nunc futuris Theologis commendatissimam esse voluit. Ab illo inde die, clarissime DOEDES! in Theologorum ordinem Te receptum laetamur. Nimirum, uti clarissimi BOUMANNUS et VINKE Te praestantissimum olim discipulum, exoptatum sibi nunc socium et collegam cum gaudio salutarunt; sic et mihi talem Te comprobasti collegam et socium, qualem mihi optare poteram; et magna me tenet spes fore ut veri nominis amicitiâ, DEI, CHRISTI verique amor in dies magis et arctius nos jungat junctosque nos teneat, neque unquam sententiarum in Theoligicis diversitate, singulorum ex conscientia existente, hoc amicitiae vinculum dissolvi patiamur. In his Te mihi assentiri certissime scio, Historicam religionis Christianae indolem, ab hodierno etiam Theologo minime spernendam, a futuris Euangelii ministris magni esse faciendam. Hac igitur persuasione generosa juvenum, qui nos audiunt, imbuamus pectora, et licet vulneratae ac dilaceratae Ec-

Digitized by Google

clesiae medelam afferre et nostras et omnes humanas vires superet, id ante omnia agendum nobis censeamus, ut germanos Euangelii praecones informemus DEI, CHRISTI, virtutis, veritatis amantissimos.

Theologiae Professorem postridie Litterarum Neêrlandicarum ac patriae Historiae Professor designatus excepit, GUILIELMUS GERARDUS BRILL, qui de disciplinis, quas hîc traditurus est, bene jam meritus, optime commonstraverat, quam idoneus esset habendus, ut defuncti VISSCHERI provinciam susciperet. Hunc denique subsecutus est Astronomiae Professor extraordinarius, MARTINUS HOEK, e celeberrimi KAISERI schola profectus, dignus tanto magistro discipulus, cathedram in magnum nostrum gaudium occupans, quam, post OUDEMANSII in Indiam Orientalem migrationem, vacare dolebamus. Quibus post ferias accesserunt vir consultissimus JACOBUS ANTONIUS FRUIN, Jurisprudentiae Professor HALLIIque successor designatus, qui, aeque ac viri modo laudati, quondam Leidensem Academiam ornaverat, et inter juniores Juris nostra in patria cultores justam existimationem sibi conciliaverat; et clarissimus FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL, in locum nostri BERGSMA substitutus, per multos annos Athenaei Illustris Amstelodamensis ornamentum ac decus; quae schola, illo huc migrante, tantam jacturam fecit, quantum nos nostramque Academiam lucrum fecisse laetamur [14]). — Salvete Viri clarissimi! quos de hoc quoque suggestu, Professores Rheno-Trajectinos compellare et salutare mihi perquam jucundum est officium. Haud facile in oblivionem nobis abibit dies duodecimus mensis Octobris, quo in epulum vestrum officiose a vobis invitati, quodcunque bonum felix faustumque est, vobis apprecati sumus. Sed nunc de munere, faustis auspiciis inchoato, ac

Digitized by Google

per aliquot menses feliciter gesto, et vobis et Academiae nostrae gratulari; ac majore etiam jure magna quaevis ac prospera in posterum de vobis vestrâque Professione sperare et exspectare licet; quam spem et exspectationem haud irritam fore confido. Vobis autem, Viri clarissimi! ita parcat ac faveat vestrisque laboribus ac studiis obsecundet Divina Providentia, ut dies ille festus ac laetus, quo vobis, Praeceptoribus suis ac ducibus, magno cum applausu acclamarunt hujus Academiae alumni, in perpetuum memorabilis reddatur ac sanctus!

Jam exeunte mense Julio, clarissimo SUERMANNO, Senatus nostri Nestori, singularis contigerat felicitas quinquagesimum, postquam Medicinae Doctor creatus erat, diem anniversarium celebrandi. Nec defuerant tunc Curatores, Senatores, aliorum collegiorum socii et amici, Medico experientissimo, celeberrimo congratulantes. Quod majus est, Rex ipse, eximia SUERMANNI merita agnoscens, meritissimum senem Ordinis, qui a quercea corona dicitur, Decurionis insignibus condecorandum curavit. Sed solennior ac laetior etiam appropinquabat dies, nonus mensis Octobris, nostram in memoriam revocans SUERMANNUM, ante decem lustra, Medicinae professionem in Academia Gelro-Harderovicensi auspicatum esse [15]). Cujus festi ut perennis conservaretur memoria, numisma aureum cudendum decrevit Senatus, signatum SUERMANNI effigie, quae his circumscriberetur verbis: *Laborantibus praesidium, consulentibus lumen* [16]). Festo igitur die Rector, Graphiarius et Assessores, a Senatu delegati, collegam conjunctissimum, patris instar colendum, salutandi eique congratulandi caussa adierunt, ac simul hujus decreti documentum, omnium nominibus sancitum, obtulerunt [17]). Meministis, Viri illustrissimi et clarissimi! venerabilem senem postridie, horâ

Digitized by Google

vespertinâ suis in aedibus, coram magnâ eruditorum virorum corona, submissâ quidem, at clarâ et distinctâ voce, fata sua enarrantem, GEUNSII Praeceptoris sui ac Mentoris merita et monita piâ memoriâ celebrantem; quomodo tot tantaque per longam annorum seriem peragere potuisset explicantem; quid animum, acerbissimis cladibus afflictum, erexisset indicantem, atque in omnibus sapientem ac benignam Divinae Providentiae gubernationem veluti digito demonstrantem. Quae narratio, eâ simplicitate et concinnitate conspicua, quam in SUERMANNI scriptis ac verbis non mirari non possumus, uti animos nostros intentos tenuit, sic apud nos omnes desiderium excitavit legendi ac relegendi, quae summâ cum voluptate audivimus. His nostris votis ac precibus benignas praebeas aures, Vir gravissime! cui hoc quoque de loco celebratum festum collatosque in Te a Rege honores posse congratulari, quem salvum adhuc ac praesentem hîc intueri, eo majori nostros animos perfundit laetitiâ, quo gravius periculum, brevi post festum illum diem, valetudini tuae imminere videbatur. Tu, perquam venerande Senex! aegrotantibus praesidium, consulentibus lumen, afflictis solatium, ita esse pergas, ut simul, per placidos et tranquillos, quos tibi largiatur Pater coelestis, annos, honorifico Tibi designato otio cum dignitate fruens, valetudini tuae atque infirmitati consulas, ne aliis prodesse studens, Tibi desis. Numisma aureum, quod Tibi tradendum decrevit Senatus, nondum omnibus numeris ac partibus consummatum esse et perfectum vehementer dolemus [18]). Hoc autem persuasum Tibi habeas, tuam imaginem in bene multorum animis esse consigatam, ad rogum usque colendam, Teque longaevâ ac beneficâ tuâ vitâ, hac in Academiâ et civitate Rhenotrajectinâ, Tibi monumeutum erexisse aere et auro perennius.

Digitized by Google

Qui SUERMANNUM nostrum Decurionem renunciavit, idem Rex noster augustissimus, alterum verae ac justae meritorum aestimationis addidit exemplum, cl. BUYS BALLOT equestri Leonis Neêrlandici Ordini adscribendo; qui honor haud scio an majori etiam collegas ac discipulos, quam Te ipsum, Vir modestissime! affecerit gaudio. Hoc certum est, nomen tuum virtute ac verae scientiae laudibus conspicuum, jam diu ante nobilitatum fuisse, quam hoc donum, hunc titulum e Regis manu acciperes!

Sed ubi huic orationi finem imponam, si cuncta et singula, quae hoc anno laeta evenerint, commemorare velim? Tu, cl. SCHROEDER VAN DER KOLK! jure tuo filio gloriatus es, ad honorificum munus vocato, ob summam, quae in juvene exspectari possit, doctrinae praestantiam, magna cum laude, Matheseos et Philosophiae naturalis doctore creato. Vos, clarissimi VAN REES et VREEDE! ob felicitatem, quae carissimis obtigit filiabus, vosmet ipsos felices praedicastis! Tibi, cl. VAN GOUDOEVER! hic annus, salvâ uxore, paternum renovavit gaudium; ac Tu, cl. VINKE! Deum pro suâ clementia non tantum vulnerare, sed etiam sanare, conservata Tibi filia, et restituto, veluti ex Orci faucibus, filio dilectissimo, eodem hoc anno expertus es! Pro hisce omnibus, pro cunctis beneficiis, in me quoque collatis, Tibi, benignissime Luminum Pater! sit laus ac gloria!

De Museis aliisque studiorum adminiculis verbo tantum agam. Museum Physicum, Anatomicum et Laboratorium Physiologicum compluribus iisque egregiis speciminibus vel instrumentis sunt ornata; quibus etiam, adductis vel

Digitized by Google

exstructis novis scriniis et scamnis, aptior locus est datus; quo factum, ut collectiones, theatri instar, melius disponi oculisque exponi possint. Clinicum Ophthalmicum floret, et laborantium, qui huc confugerunt, numerus hoc anno insigniter accrevit. Specula Astronomica nonnullis adhuc valde necessariis, sed iisdem valde pretiosis, instrumentis indiget. Quibus quamdiu non plane prospectum fuerit, quid melius optare possumus, quam ut clarissimus noster HOEK, ad magistri sui celeberrimi exemplum attendat, cujus egregia ac praecipua laus, ex omnium peritorum judicio, maxime in eo cernitur, quod tam exiguis adminiculis tam praeclara ac magna perfecerit? — De Nosocomio ejusque tristi conditione hîc moestas saepiusque repetitas renovare querelas nil attinet. Quid enim? Novimus cum Curatoribus, tum Magistratibus urbis propositum esse rem, tamdiu desideratam serio agendi; quod utinam optatum habeat eventum! — Hortus Botanicus satis laeto gaudet statu et, curae clarissimi nostri MIQUEL commendatus, laetiora ac majora etiam spondet. — Bibliothecae atriis nuperrime cubiculum satis amplum est additum, quod cuivis intranti suo nitore se commendat, et omnem supellectilem continet, quae Bibliothecam invisentium et frequentantium commodis inservire possit. Supellectilem generosae Anonymi cujusdam civis in hac nostrâ urbe liberalitati debemus. Quod ad ipsam Bibliothecam attinet, curam ejus doctissimus VERMEULEN habere pergit maxime laudabilem. Librorum numerus, munificentiâ Regis, pecuniâ a Curatoribus concessâ ad bene multa ac pretiosa opera, praesertim e Bibliothecâ Voorstianâ, emenda nobisque acquirenda, hoc anno insigniter est auctus. Accessere exterarum Societatum oblata munera, multaque privata dona. Quod quum dico, gratâ mente mecum

Digitized by Google

recordantur Curatores et Professores spectatissimam Matronam, clarissimi GROENEWOUDII viduam, optime mariti desideratissimi memoriae consuluisse, ditissimis ex ipsius Bibliothecâ donis collatis, nostram Bibliothecam ditando ac locupletando. Pulcherrimum sane singularis liberalitatis exemplum, quod ut multi e nostris proceribus, bonis Litteris et artibus ac nostrae Academiae bene cupientes, imitandum sibi proponant ex animo optamus.

Ad perorationem perveni, cujus jucundissimam materiem vos mihi praebuistis, Juvenes lectissimi! qui in hac Academia studiis operam navatis! quos ut alloquamur solennis haec hora flagitat, quos amice compellare animus jubet. Academiae satis laetam ac prosperam conditionem praedicans, imprimis vos cogitavi; minus ad civium Academicorum frequentiam, licet et hanc haud parvi duxerim, quam ad vestra studia, industriam, humanitatem, vitam ac mores attendens. Quamvis aequales laudes, quod ipsi ultro fatebimini — haud omnium industriae vel moribus sint tribuendae; hîc tamen coram hoc frequentissimo auditorio palam eloqui juvat, me Rectorem prorsus nihil offendisse, quod hîc publice reprehenderem! Quid, quod nihil etiam me in mente habere profitear, quod (ne vobis severus ac morosus censor videar) hîc potius reticendum silentioque opprimendum esse duxerim. Audivistis me, laeto et grato erga Deum animo, magistratum successori jamjam traditurum. Atque hoc enuncians iterum vos cogitavi, Juvenes humanissimi! qui mihi munus illud, quod tanquam grave onus in meos humeros susceperam, tam leve et jucundum reddidistis, ut nunc nullum prorsus onus humeris gestasse mihi videar, ac persuasum mihi habeam

Digitized by Google

nullum, per totum hunc annum, adfuisse periculum, ne res nostrae Academicae detrimenti quid caperent; etiamsi nullus earum gubernaculo praefuisset Rector Magnificus. — Id autem, aeque ac mei decessores, vehementer dolebam vos veluti in duo agmina digressos, nondum unius consortii vinculo esse conjunctos. Novistis me in votis ac precibus habuisse, quas etiam vobiscum communicavi, ut hic annus illi divortio finem imponeret, et dulcem (quidni fatear?) jam spem animo conceperam fore ut, hoc ipso festo ac laeto die, veteres illae rixae veluti humo sepelirentur. Sed licet mihi Rectori tam felici esse non contigerit, ut hodie jam vobis nostraeque Academiae de restituta pace ac concordiâ gratularer; laetum tamen illum diem haud procul abesse sperare exspectare, augurari, vaticinari licet [19]). Pergite ac perficite, optimi juvenes! quod tam feliciter inchoastis; et brevi coronet opus, quod totum vestrum opus erit, finis exoptatus! Trajectinae Academiae cives! mementote Unionis foederis in eadem hac urbe pacti, et, iisdem in castris militantes, omnes unum vexillum sequamini, cui haec verba (quae proavi nostri monetis suis excndi curarunt) inscripta legantur: *Concordiâ res parvae crescunt, discordiâ res magnae dilabuntur!* Acclamabunt vobis, dextras jungentibus, Curatores, Professores, parentes, cives, patria; atque diem, quo hoc foedus pepigeritis, salutabimus tanquam diem festum et praeclarum, in fastis nostris Academicis aureis veluti litteris signandum!

Hoc igitur unum restat ut rectionem ponam meoque tradam successori.

Digitized by Google

Ex augustissimi Regis decreto, in proximum annum Rector Magnificus renunciatur vir clarissimus GEORGIUS GUILIELMUS VREEDE. — Accedas igitur, Vir Magnifice! magistratumque, quo defunctus sum, Tu suscipe.

Salve Academiae Rector! Iterum iterumque salve. Nomen tuum, quod omen est, tua nobis perspecta indoles et laudabilis hujus Academicae juventutis, quam his ipsis diebus manifestavit, voluntas, magistratum tuum pacificum fore certissimo nobis sunt pignori! Utinam Deus Optimus Maximus, qui per totum hunc annum mihi adfuit, qui et hac solenni horâ me sustentavit, et Tibi propitius adsit, Tibique firmam et laetam valetudinem restituat et conservet! Faxit idem ille Deus, ut, Te Rectore tuisque auspiciis, Academia Rheno-Trajectina vigeat ac floreat et inter almas nostrae patriae Musarum sedes, civibus, studiis, fructibus, moribus, optimae parem se praestet ac probet, nemini secundam!

DIXI.

Digitized by Google

ANNOTATIO.

Digitized by Google

ANNOTATIO IN ORATIONEM.

Pag. 2.

1) LUTHERI *dictum.* Dicere vix opus est LUTHERUM, hoc dictum enunciantem, aliud quid, quam quod hîc mihi volui, in mente habuisse. „Saepius dixi," ita scripsit amico paulo ante Disputationem Lipsiensem, „hucusque lusum esse a me; nunc tandem seria in Romanum Pontificem et arrogantiam Romanam agentur!" Cf. de WETTE, LUTH. epp. I. p. 230.

Pag. 4.

2) *Testatus est.* Cff. Joh. X : 38, XIV : 11, XV : 21, 24. Assentior plane TWESTENO, ad haec loca annotanti: (*Vorlesungen über Dogm.* I. p. 357). „Bekanttlich leugnen Manche, dasz die ἔργα, von denen JESUS bey JOHANNES spricht, von seinen Wundern zu verstehen seyen; allerdings mag der Ausdruck mehr als blosz die Wundern befassen; dasz diese aber auch, und zwar ganz vorzüchlich, gemeint sind, kann wohl nur Dogmatische Befangenheit verkennen." Perperam ac temere nonnulli Interpretes, quibus etiam calculum adjecit cl. OPZOOMER, *de waarheid in hare kenbronnen*, p. 99, hoc negarunt. Rectius ac verius HASIUS, cui sane nemo facile exprobraverit, quod nimium miraculis pretium statuerit: „JESUS faszt die Wunder mit allen andern Erweisungen seiner Herrlichkeit unter den Gesammtbegriff seiner Thaten; — obwohl die Wundersucht tadelnd, beruft Er sich auf seine Wunder als nationale Erweisungen des Messias, Matth. XI : 4, Joh. X : 25.

Digitized by Google

Aber die Beglaubigung gilt nicht als unbedingt." *Evangelische Dogmatik*, s. 160.

Pag. 5.

3) ὑμεῖς μάρτυρες τούτων, Luc. XXIV : 1, 48, coll. Matth. X : 18. εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν, Act. V : 35, X : 37 sqq. XXVI : 22, 1 ad Cor. XV : 15.

Ibid.

4) *Euangelii vox.* Recte quidem Doct. POELMAN, ac post illum Ven. HOOYKAAS HERDERSCHEE, (*Bijbelvriend*, *of oud en nieuw*, fasc. III° hujus anni) in censura Orationis sacrae de 2 Petr. I : 16, Doct. J. J. VAN OOSTERZEE, dictâ *het Ev. geen fabel*, bene distinguere jusserunt inter τὰ Εὐαγγέλια, et τὸ Εὐαγγέλιον, inter Euangeliorum et Euangelicam veritatem. Nunquam tamen vox ipsa, si ad ejus originem attendimus, ita explicari poterit, ut Historica ejus notio pereat. JESUS hanc vocem usurpans, haud dubie significavit adventum felicis illius temporis a se annunciari, quo regnum coeleste his in terris conderetur. Apostoli hac voce magis explicite Historicam CHRISTI apparitionem, ejus vitam, mortem, resurrectionem ac coelestem gloriam denotarunt, quippe quae aeternam hominibus salutem afferret; et quum jam vetustissima aetas arctissimum atque indissolubilem nexum, qui JESU vitam inter ac mortem et hominum salutem intercederet, bene perspiceret, idem illud nomen scriptis inditum est, quae JESU vitam enarrant. Cf. cl. SCHOLTEN, in *Bijbelsch Woordenboek voor het Christelijk gezin*, T. I. ad vocem.

Ibid.

5) Κήρυγμα τῶν 'Αποστόλων. Cff. Act. I : 22. II : 22 sqq. X : 36 et loci s. cit. „Formula τὸ κήρυγμα in Scriptis N. T. sic usurpari solet, ut comprehendat omnia, quae Apostoli cum Judaeis gentibusque exteris communicarunt; uti 1 Cor. I : 26, II : 4 alibi. Praecipua eorum pars cernebatur in rebus CHRISTI, quae ab illo tempore, quo sacris initiabatur a JOANNE, evenerant, donec in coelos susciperetur." Sunt verba cl. HENGELII, in Comm. ad 1 Cor. p. 71. Lectu dignissimus quoque est cl. SCHOLTEN, *de Leer der Herv. Kerk in hare grondbeginselen*, T. I. p. 245—247. „De Historisch-religieuse Christus-

Digitized by Google

prediking of het κήρυγμα. Kenmerken van het κήρυγμα. Onderscheiding van hetgeen tot het κήρηγμα en hetgeen tot de biografie van JESUS behoort." — Subtilius tamen hic, in afferendis ac definiendis hujus κήρυγματος notis characteristicis p. 246, distinxisse mihi videtur inter JESU facta ac fata, inter ea, quae JESUS ipse peregerit, et quae JESU ipsi acciderint. Nimirum! Licet JOANNES JESU in vitam reditum ita proponat, ut dubium videri possit, utrum hic ad JESU facta an fata sit referendus, Synoptici ac PAULUS haud ita; atque ad Apostolorum κήρυγμα quoque pertinere, quid JESUS perpessus sit, nemo facile negabit.

Pag. 5.

6) *Multo magis narratae Historiae, quam expositae doctrinae.* Hoc minime negavit PECAUT, *le Christ et la conscience;* immo vero laudabili veri studio hoc plane agnovit, uti p. 215: „Les Apôtres ont converti le monde, non par une doctrine, mais par un récit. Au lieu de prêcher Dieu et la vertu, ils ont raconté que le Père celeste, touché de compassion, avait envoyé son fils au monde pour sauver les pêcheurs. La piété chrétienne a pris naissance dans cette Histoire." p. 196: „Qu'est ce qui toucha les esclaves de la Rome corrompue? Ce ne fut pas une doctrine, mais une Histoire, p. 410. Le monde a connu le Dieu de l'Evangile moins par une doctrine, que par une personne; il n'à pas cru à un nouveau dogme, mais a une nouvelle Histoire, à l'Histoire de l'apparition du fils de Dieu.

Pag. 6.

7) HUGO GROTIUS. Argumenta externa GROTIUS ex ipsius JESU et religionis ab eo conditae factis ac fatis, maxime e miraculis ejusque resurrectione, petiit. Quod ad miracula, sic ratiocinatus est GROTIUS: „Talia edidit CHRISTUS opera, quae Deum ipsum auctorem testari videantur. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit absque caussâ eâque gravissimâ. Caussa autem nulla alia reddi potest, cur haec facta sint, quam ea, quae a CHRISTO allata est, nempe ut doctrinae ipsius redderetur testimonium." De resurrectione CHRISTI, testimoniis pro facti illius veritate allatis, sic pergit: „Tantis ac ta-

Digitized by Google

libus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit, qualia sunt quae contradictionem, ut loquuntur, implicant. Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem et vixisse et mortuum fuisse pronunciaret. Caeterum ut mortuo vita reddi possit, praesertim per Ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur, nihil causae est. Quod si nec impossibile est, ut CHRISTUS in vitam redierit, et satis magnis testimoniis id constat, is ipse autem CHRISTUS, ut et sui et alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, sane sequitur ut dogma verum sit, *cum divinae justitiae ac sapientiae adversetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tantâ commisisset.*" — Cf. GROT. *de veritate religionis Christianae*, l. II. § V et VII. p. 99 et 106. *Edit. Clerici.*

Pag. 6.

8) *Optime humanae imbecillitati consuluerit.* Multa, quae huc spectant et etiam nunc bene considerari merentur, insunt orationi, ab HERMANNO ROYAARDS, Theol. Prof. Rhenotraj., HERM. JOH. patre, a. 1807, habitae, et *Haganae Societatis Opp.* insertae: „*Aanspraak ten betooge, dat het Christendom zonder daadzaken niet bestaat, maar met dezelve op het naauwste verbonden is, en dus geheel vervalt, wanneer de Heilige gebeurtenissen worden uit het oog verloren.*" Ven. P. R. HUGENHOLTZ idem argumentum attigit (*Godgeleerde Bijdragen* 1856. p. 177—188) in scriptiuncula, lectu digna, cui inscriptio est data: *Kan het Christendom als godsdienst den Historischen grondslag missen?*

Pag. 7.

9) LESSINGIUS talem, qualem proposuerat GROTIUS, argumentationem *μετάβασιν εἰς τὸ ἄλλο γένος* dixit, et sententiam suam, quâ religionis veritatem minime ab Historiâ pendere statuit, more suo, i. e. ingeniosissime, illustravit, notissimâ parabolâ de ficto incendio. Legitur haec parabola in LESSINGII *Opp.* T. IX. p. 187; apud C. SCHWARTZ, LESSING *als Theologe dargestellt*, S. 144—161, ac belgice apud cl. SCHOLTEN, *de leer der Herv. Kerk in hare Grondbeginselen*, T. I. p. 212 sqq.

Digitized by Google

tertiae Edit. HENRICUS LANGIUS in libro, saepius citando, qui vernacule etiam prodiit cum praefatione Ven. BUSKEN HUET: „*Ein gang durch die Christliche Welt*," p. 117, thesin Lessingianam: „Zufällige Geschichtswahrheiten können der Beweis von nothwendigen Vernunftwahrheiten nie werden," plane suam fecit. Cui ego lubenter, dummodo recte explicetur et caute adhibeatur, thesi subscriberem; quatenus nempe veritates aeternae, i. e. tales, quales ratio sponte agnoscit et agnoscere debet, minime a factis Historicis pendeant vel pendere possint, neque eorum comprobatione indigeant. Admodum autem vereor ne LESSINGIUS et qui cum illo fecerunt ex hac regula nimium derivarint, JESU resurrectioni ad JESU dignitatem vel immortalitatis spem comprobandam omnem vim denegantes. Nimirum! Quaestio utrum JESUS is fuerit, quem se praedicavit, minime aeternis veritatibus, quas ratio sponte agnoscit et agnoscere debet, est accensenda; at multo magis est Historici generis, historice dirimenda. Quidni igitur Historico facto confirmari et comprobari poterit? In utrâque quaestione, mors corporis interitus sit totius hominis, an vero animus vel ipse homo post mortem sit superstes, aeque ac utrum JESUS revera mortuus in vivos redierit, res eadem agitur et tangitur; neque hîc, si quid video, μετάβασις εἰς τὸ ἄλλο carpi meretur.

Pag. 7.

10) KANTIUS, *die Religion innerhälb der Grenzen der reinen V.* p. 107—119.

Ibid.

11) AMMONIUS, *Fortbildung des Christenthums*, T. I. p. 170. „Zwischen den Gegenständen der Geschichte und den Objecten reiner Anschauung, so wie des idealen und moralischen Bewustseins, stellt sich gleich bei der ersten Wahrnehmung ein unverkennbares Unterschied heraus. Diese sind perennirend, und können durch die intellectuelle Thätigkeit des Gemüths zu allen Zeiten hervorgerufen und zum Bewusstsein gebracht werden, daher auch eine mathematische, Philosophische und sittlich religiöse wahrheit immer jung und frisch bleibt, und

Digitized by Google

bei der gehörigen Gründlichkeit der Erkentniss keinem wechsel des Furwahrhaltens unterliegt. Das läszt sich aber von Thatsachen der Geschichte, welke sämtlich zu Erscheinungen der Natur und des Menschenlebens angehören, keines wegs behaupten. Sie verlieren in dem Zusammenhange der Weltereignisse allmählig ihre fortwirkende und die Genossen einer spätern Zeit afficirende Kraft; in ihrer Darstellung pflanzt sich das Wissen der ersten Zeugen, welches sich auf unmittelbare Anschaung gründete, schon als vermittelter Glaube an ihre Redlichkeit und Treue fort; und da auch dieser bald durch mancherlei Zweifel an ihrer Geschicklichkeit und Unbefangenheit, an der Aechtheit, Klarheit und Richtigkeit ihrer Urkunden und Berichte geschwächt wird, so sinkt der Glaube oft zur blossen Warscheinlichkeit und Meinung herab."

Pag. 7.

12) Schleiermacherus, *der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche* T. I. s. 97. „Aus alle diesem nun folgt, dasz Wunder sowol als Weissagungen, wenn der Glaube an die Offenbarung Gottes in CHRISTO und an die Erlösung durch ihn nicht schon auf dem ursprünglichen Wege durch die Erfahrung als den Beweis des Geistes und der Kraft entstanden ist, ihn nicht hervorbringen können, — ja dasz dieser Glaube eben so unerschütterlich sein wurde, wenn auch das Christenthum weder Weissagungen noch Wunder aufzuweisen hatte." — Cum his tamen conferri merentur, quae p. 93 scripserat: „Es ist natürlich von demjenigen, der die höchste Göttliche Offenbarung ist, auch Wunder zu erwarten;" — neque hanc suam sententiam revocasse censendus est, quoniam miraculum (ut plurimi Theologi) ita definivit, ut forte e legibus, nobis adhuc incognitis, explicari queat.

Ibid.

13) Brethschneiderus, *Handbuch der Dogmatik der Ev. Luth. Kirche*, in prima hujus operis editione longe majorem vim argumentationi, quae ex externis argumentis ducitur, tribuerat, quam in quartâ editione a. 1838. At quamquan multa, quae antea probaverat vel admiserat, rejecerit, vel sic tamen

non omnem iis vel vim vel fidem denegari voluit, scribens, T. I. p. 268. „Die Augenzeugen glaubten um der Wunder willen, dasz JESU Werk in dem Erfolg, den sie nicht sahen, sich als göttlich bewähren werde; *wir aber glauben um dieses Erfolgs willen an jenen wundervollen Anfang des Christenthums. Wenn aber sonach auch die Wunder nicht wissenschaftliche Beweise der Offenbarung sind: so sind sie doch nach der subjectiven Beschaffenheit der Menschen ein Unterstützungmittel des Glaubens.*"

Pag. 7.

14) TWESTENUS, non tantum miracula veri nominis agnovit, sed etiam vim probandi, quae iis insit, vindicare studuit. „Wir sehen in den Wundern also die begleitenden Erscheinungen einer Epoche, in der ein neues religiöses Leben, die Wirkung einer eigenthümlichen und daher unmittelbar auf die göttliche Causalität zu beziehenden Grundkraft, auf eine ursprüngliche Weise der Welt mitgetheilt wird; und hieraus erhellt, welches die beweiskraft der Wunder sey." *Vorlesungen über Dogmatik*, l. I. p. 365, sqq.

Ibid.

15) HASIUS, *Ev. Dogmatik*, p. 167, de externis argumentis ita mentem suam declarat, ut inter Supranaturalistas recentiores ac Rationalistas medium veluti locum tenere videatur. Admodum tamen vereor ut definitio miraculi quam dedit, vel his vel illis vel ipsi viro doctissimo plane satisfaciat.

Ibid.

16) SCHENKELIUS, quamquam in opere multis nominibus laudando: „*Die Christliche Dogmatik vom Standpuncte des Gewissens aus dargestellt*," cuncta ad conscientiam revocat, minime tamen iis est annumerandus Theologis, qui vel Historiae vel externis argumentis omne suum derogent pretium. Tritam, quam Dogmatici dederant, miraculi definitionem relinquens, suam sententiam his verbis exposuit, I. p. 263. „Das Wunder ist uns ein Uebernatürliches, aber nicht im Sinne der alten Dogmatik; denn er ist uns kein Widernatürliches, et p. 258: Das Wunder wird uns in seinen letzten Consequenzen wieder geraden ebenso natürlich, wie das Natürliche in seinem tiefsten

Digitized by Google

Grunde ein Wunder." .Licet haec obscurius sint dicta nec definire videantur, quid de verâ miraculi naturâ sit statuendum, vel sic tamen e viri doctissimi disputatione satis lucide apparet, illum Historiae Euangelicae veritatem ac miracula veri nominis agnoscere. Quapropter, minime cum LANGIO, l. c. p. 262, fidem, quam SCHENKELIUS miraculis habendam statuit, fucatam atque affectatam dixerim.

Pag. 7.

17) HAGENBACHIUS. De *Theologie der bemiddeling* door K. R. HAGENBACH, vert. door H. UDEN MASMAN, p. 95. — „Niet het geloof aan de wonderen heeft het geloof in CHRISTUS ten gevolge, maar omgekeerd, door ons geloof in CHRISTUS worden wij gedrongen in de wonderen de afspiegeling te zien dier heerlijkheid, die Hij in den beginne bij den Vader had."

Idem p. 29. „Ik ten minste beken het openlijk, dat ik tot het geloof in CHRISTUS niet door middel der wonderen gekomen ben, maar omgekeerd heeft het geloof in CHRISTUS mij ook het aannemen van die wonderen gemakkelijk gemaakt, die mij op zich zelf beschouwd, ongeloofelijk voorkwamen. Deze opmerking moge ons het regte standpunt aan de hand geven, van waar wij de wonderen moeten beschouwen." Iisdem fere verbis sententiam suam expressit cl. HOFSTEDE DE GROOT, l. infra cit: p. 129. „Niet om het wonder gelooft gij in CHRISTUS, maar om CHRISTUS aan het wonder." — Ceterum de iis Theologis, maxime e Scholâ Argentorati profectis, qui summum principatum conscientiae deferunt, legatur idem hic scriptor. (*Waarheid in liefde*, 1857, fasc. III. *Het geweten en het Euangelie*).

Pag. 8.

18) *Intactam reliquerat.* Commemoratu dignum est hoc LESSINGII dictum: „Das fortdauernde Wunder der Religion selbst muzst die Wunder wahrscheinlich machen, die bey ihrer ersten Grundung sollen geschehen seyn." — Recte omnino TWESTENUS LESSINGII sententiam sic exposuit. „LESSING wohlte auf die Historische Warscheinlichkeit der Wunder die Wahrheit der Religion nicht gegrundet haben, nämlich nicht, wie gewisse Apologeten es thäten, allein darauf, ohne Rucksicht auf die

Digitized by Google

innere Wahrheit, auf die innere Erfahrung des Christen." Cui sententiae ipse quoque calculum suum adjicere nullus dubitavit. Multi vero nostris diebus, in LESSINGIO Antesignanum salutantes eorum, qui sive miracula sive ipsam Historiam plane rejiciunt, ad hoc effatum parum attenderunt.

Pag. 9.

19) *Parum fructuosum mihi videtur.* Quidquid, magna cum sagacitate ac subtilitate, ab alterâ parte a cl. OPZOOMER et doct. PIERSON, ab alterâ parte a cl. DOEDES aliisque hoc de argumento certatum sit; admodum vereor, ut gravissima, quae nostris diebus agitatur, lis hac viâ plane dirimi possit. Cuncta hîc pendent a verâ notione ac definitione, quae miraculo sit tribuenda. Quicumque miracula rejiciunt, quodvis miraculum legibus naturae adversari rerumque ordini repugnare mordicus tenent ac mordicus tenere pergent. Qui ab opposita stant parte, mitiorem definitionem, qualem jam AUGUSTINUS et THOMAS AQUINAS commendant, haud sine gravissimâ caussâ praeferunt et defendunt. Quod ad me attinet, non possum non assensum meum dare KRAUSIO, contra LANGIUM disputanti et contendenti. „Het begrip van regelmatigheid is ons in het geheel niet van gelijke beteekenis met dat eener deterministische natuur-noodzakelijkheid. De kennis van eene algemeen heerschende, Physische regelmatigheid zal, ook naar onze meening, steeds meer het begrip van het wonder in den absoluten zin des woords, n. l. als eene handeling van God, welke de orde der natuur omverwerpt, opheffen, en voor alle verschijnselen wettige verklaringen vorderen: hoewel wij reeds hier niet kunnen nalaten op te merken, dat het betrekkelijke wonder in zoo verre het Historisch gewaarborgd is, toch zoo lang een regt heeft van te blijven bestaan, als onze natuurwetenschap zal moeten bekennen van het wezen, de heerschappij en de grenzen der natuurkrachten nog zoo weinig te hebben leeren kennen, als dit tot dusverre het geval is." *(De Moderne Wereldbeschouwing voorgesteld en beoordeeld, naar het Hoogd. van* LANG *en* KRAUSE, door F. A. C. HOOGVLIET, p. 51.) Neque, hac definitione admissa, vel notionem miraculi

Digitized by Google

prorsus perire, vel illud omni vi ac pretio destitui (uti contendit doct. PIERSON, *de Gids*, a. 1859, p. 489 sq. et quodammodo etiam concessit doct. D. HARTING, *Nieuwe Theologische Jaarboeken*), concedere possum; quod tamen pluribus commonstrare hujus loci non est. Hoc tantum velim bene attendant ac perpendant nostri Theologi: Etiamsi miracula, ad mirabilia depressa, omni vi carerent, vel sic tamen minime perinde esset nec eodem rediret, in Apologiâ Christianâ construendâ, quid de iis, praecipue de factis a JESU patratis, statuas. — Ceterum jure suo cl. VINKE, in Disquisitione lectu dignissima (*de Empirie van* JEZUS *Apostelen en verdere tijdgenooten met opzigt tot zijn persoon, zijn leven en zijne daden volgens de Evangeliën*, *Christelijk Maandschrift* 1860, m. Maji, p. 288,) in memoriam revocavit, quae ante multos annos CLARISSIUS et MOELLERUS de hoc argumento scripserunt (*Opp. Soc. Hag. a.* 1800). Unde saltem apparet dubia illa, quae nunc maxime urgentur, minime e mutata mundi contemplatione (*moderne wereldbeschouwing*) demum orta esse, nec eos plane latuisse, qui hanc miraculorum veritatem vindicare conabantur. Nec minus hoc de argumento legi meretur cl. HOFSTEDE DE GROOT. *Opmerkingen over eenige hoofdzaken in de Moderne Theologie.* (*Waarheid in liefde*, 1860, fasc. I. p. 115, *de wereldbeschouwing en het wonder*).

Pag. 9.

20) *Summa veneratione imbuere pergant.* Legantur e. c. quae scripsit cl. OPZOOMER, l. c. p. 100 et 118, quibus multi variique loci addi possent, e doctissimi PIERSONII scriptis vel etiam e ven. BUSKEN HUËT Epistolis et censuris, et ERNESTI RENAN, *Etude d'Histoire Religieuse*, petiti; et quidni confitear, me etiam hîc PECAUTII scriptum in mente habuisse, quatenus hic auctor amicum suum. religionis CHRISTI caussam agentem, loquentem inducit? Imprimis vero hoc nomine Disputatio doctissimi PIERSON: *een misverstand* (*Gids*, Junij 1860) magnopere est laudanda.

Ibid.

21) *Nil damni ac detrimenti — extimescendum.* Cf. instar omnium HENRICUS LANG: *Ein Gang durch die Christliche*

Digitized by Google

Welt, quem, in hac oratione conscribenda, me pluribus locis ab oculos habuisse, recte nonnulli e meis auditoribus suspicati sunt. Hic, suâ exposita sententiâ, quâ Euangeliorum Historica fides penitus subvertitur p. 192, scripsit: „Die Theologie hat bei dieser veränderten Stellung unendlich viel gewonnen, *während die Kirche oder die religiöse Gemeinde jedenfalls nichts verloren hat.*" Et p. 197. „Was soll *die Kirche* dan eigenlich verloren haben?" p. 204 et 205. Also noch einmal: „Hat *die religiöse Gemeinde der Kirche* durch die Ergebnisse der neueren Kritik am wahren religiösen Lebensgehalt Etwas eingebützt? Nichts gar nichts! Aber gewinnen werd sie viel!" — Cl. C. W. OPZOOMER, *de waarheid en hare kenbronnen*, p. 90. „Voorwaar! indien de overtuiging eens algemeen wordt, die zich dagelijks uitbreidt, dat de wonderverhalen geen geloof verdienen, *er zal niets te gronde* zijn gegaan dan de onredelijke verwachting, dat het zaad eener ware geestelijke godsdienst niet kan worden uitgestrooid, zonder ook de vruchten van wonderen in de natuur voort te brengen;" et p. 97: „niets van hetgeen ons dierbaar behoort te zijn zal er bij lijden; veeleer zullen er de Godsdienst en het Christendom bij winnen, want ze zullen den tegenstand van den redelijken geest niet meer behoeven te vreezen." Uti cl. OPZOOMER his verbis candide suam sententiam exposuit, sic minime dissimulandum esse duxi, illius librum, ceteroquin laudibus suis ac meritis minime defraudandum, aeque ac bina scripta (PECAUTII, *le Christ et la conscience*, et RENAN, *les Historiens critiques de* JESU), mihi ansam praebuisse hujus argumenti eligendi et tractandi. Quod reliquum est, levis esset operae, hîc et alia nomina vel scripta memorare. Unde tamen abstinendum esse duxi, quoniam mihi nulla pugna est ipsis cum Theologis, sed solâ cum sententiâ, quam refutandam suscepi.

Pag. 10.

22) *Recte mihi monuisse videntur.* Cff. quae, ad notionem CHRISTI *Historici* atque Euangeliorum ἀξιοπιστίαν bene definiendam, observari jussit cl. SCHOLTEN, *Leer der Hervormde Kerk*, t. I. p. 247, 3ae Edit.

Digitized by Google

Pag. 10.

23) *Idem judicium de omnibus — ferendum esse, vehementur nego.* — Jure suo cl. OPZOOMER contendit ab illo, qui miraculum quodcunque rejiciat, etiam J. C. resurrectionem esse rejiciendam; minime vero exinde sequitur, quod vir sagacissimus statuere videtur, (l. c. p. 96) ab illo, qui unum miraculum admitttat, sine ullo scrupulo cuncta esse admittenda. Multo rectius ac verius PECAUT: *le Christ et la conscience*, p. 64: „Il ne faut pas, me dira-t-on, marchander avec les miracles; ou les accepter tous, ou les nier en masse. Je ne veux pas subir cette contrainte; un miracle peut avoir lieu, sans qu'il y ait pour cela nécessité d'admettre tous les autres; p. 330: „Tout ou rien est une manière de considerer les choses, que l'Histoire ne confirme jamais, et qui tient du jeu plus que d'une Etude impartielle."

Pag. 11.

24) *Cetera quoque minus certa reddi.* Nonnulla ex Euangeliis delibare, quae summa nostra admiratione digna videantur, cetera vero seponere vel negligere, id Theologi quidem munus et laborem perquam facilem redderet; at, si quid video, hoc veri nominis scientia prorsus indignum censendum est. Cuncta, ut sanum atque aequum de Religione Christianâ sit nostrum judicium, sunt dijudicanda. „Voor ons" ita scripsit cl. OPZOOMER, „is J. C. toch niet meer de wonderdoener, maar wel de verheven Godsgezant, wiens woorden voor ons het rigtsnoer des levens zijn," quae verba etiam sua fecit doct. PIERSON in disp. laudatâ: *een misverstand*, p. 799. At minime inde sequitur indifferens esse, utrum JESUS veri nominis miracula ediderit nec ne. Quid enim? Si cuncta, quae de JESU factis narrantur, sive mala sive pia fraude, conficta sunt, quis J. fuerit, quid egerit, et pro magnâ etiam parte quid docuerit, ea nonne nescio? Si J. revera, quod adhuc plurimis placet, talia edidit facinora, quae ab aequalibus pro miraculis habebantur, nec tamen erant, quaestio oritur, utrum falso miracula praetenderit? nec multum discriminis J. inter et APOLLONIUM Thyanensem intercedere video.

Digitized by Google

Talem Θαυματοῦργον, etiamsi ejus miracula, falso ita dicta, longe excellentioris sint indolis (cf. cl. VINKE, l. c. p. 363) pro Legato vere divino, cujus verba agendi mihi ac vivendi norma sint, agnoscere non possum, nisi idem ille titulus Pythagorae, Platoni, Zoroastri tribui possit.

Pag. 11.

25) *Facta a miraculis, doctrinam ab ejus fatis discernendi.* „Dat de Heer JEZUS wonderen gedaan heeft, blinden ziende, melaatschen rein gemaakt, zelfs dooden opgewekt had, was de inhoud der oorspronkelijke Evangelieverkondiging, met het groote wonder aan het hoofd, dat hij zelf ligchamelijk verrezen was uit de dooden. Met die groote feiten stond in het naauwste verband de heerlijkheid van den Heer en hare openbaring. Beproeven wij het deze feiten van den persoon des Verlossers af te scheiden, dan breekt en brokkelt ons alles onder de hand af. Of is het mogelijk de leer van JEZUS van zijne daden af te scheiden? Veeleer zijn de meesten zijner gesprekken aan de door hem verrichte wonderwerken vastgeknoopt. Zijn deze onecht, dan zijn het ook zijne gesprekken, en met de echtheid van deze valt de gansche CHRISTUS-persoon weg; zoo als wij het in het oplossings proces van STRAUSS maar al te duidelijk, als een waarschuwend teeken, hebben gezien." — HAGENBACH, l. c. p. 35. Ejusdem plane sententiae sunt cl. VINKE, l. c. p. 289, rogans: „Hoe? indien de Evangelieschrijvers geloofwaardig zijn in de mededeeling van JEZUS' woorden en heiligen wandel, waarom zijn zij het dan ook niet in het verhaal van zijne daden? Zijn zij het niet in het laatste, wie zal ons dan verzekeren dat zij het zijn in het eerste?" Doct. C. P. HOFSTEDE DE GROOT, *geschiedkundige waarde der Evangeliën;* nec non: Ven. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE. „*Een woord van toelichting* etc." p. 49 et 50, scribens: „Ik geloof niet te veel te zeggen, en op instemming te mogen rekenen zelfs bij degenen die ik bestrijd, indien ik beweer, dat wij zonder de wonderen, den CHRISTUS der Evangelien, den historischen JEZUS van Nazareth ganschelijk verliezen, en dat wij slechts overhouden eenige buiten allen historischen zamenhang gerukte, algemeene Godsdienstige spreuken of verma-

Digitized by Google

ningen, die ons geenerlei persoonlijkheid vertegenwoordigen, geenerlei concreet Historisch beeld bij ons achter laten." — Illi autem Theologi, qui miracula plane rejicientes, vel sic se satis tuto ac firmo fundamento Historico niti gloriantur, hoc quaeso periculum faciant; quid ex ipsorum sententiâ de JESU verbis ac factis satis Historice constet, tam accurate definiant, ut vita et doctrina JESU construi possit; quod nisi fecerint, grandiloquis saltem verbis de CHRISTO suo vere Historico disserere desinant. Pag. 11.

26) *E* JESU *ipsius ore profecta esse.* Si JOANNES Apostolus auctor quarti nostri Euangelii creditur, lubenter admittimus, quod AUGUSTINUS, *de consensu Euangeliorum* II. 28, contendit, et cl. SCHOLTEN, l. c. p. 248, cum illo admittendum et statuendum esse duxit, Euangelistam satis fide dignum esse, etiamsi, quid sibi JESUS voluerit subinde aliis verbis dixerit. Eatenus non dissentio a Ven. BUSKEN HUET *(Brieven over den Bijbel* p. 330) „of — JEZUS was gewoon te spreken, zoo als hij spreekt bij MATTHEUS, MARKUS en LUKAS — en in dat geval zijn zijne woorden in het vierde Evangelie door JOHANNES in diens eigen taal en stijl, ons uit zijne brieven bekend, zelfstandig vertaald en overgebragt." — Et sane, uti hic auctor *Joanneam* hujus Euangelii originem in hoc suo opere adhuc sumsisse videtur; sic ad hunc fere usque diem Theologi quam plurimi inter nostrates, (e quibus hic tantum SCHOLTENIUM, HOFSTEDE DE GROOT patrem et filium, BAUMHAUER, BRIËT, PRINS, VAN HERWERDEN, RÉVILLE commemorare liceat) magni facientes atque aestimantes, quae desideratissimus NIERMEIJER (*Opp. Hag.* anni 1849) tam egregie disputaverat, *Joannei* Euangelii authentiam vindicarunt. At mirabile dictu est, quam cito, intra brevissimum temporis spatium, plane opposita sententia, a BAURII sententia vix discernenda, apud multos, qui fere unice in JOANNIS verba jurare consueverant, praevaluerit; quasi lis illa, quae tam diu de hac gravissima quaestione agitata est, nunc prorsus idque negante sensu esset diremta. — Ponamus autem quartum nostrum Euangelium minime a JOANNIS Apostoli, sed discipuli cujusdam anonymi ex ipsius scholâ

Digitized by Google

manu profectum esse; quo tandem jure gravissima dicta, qualia Joan. VIII. s. 46, s. 58. X. s. 30, XIV. s. 6, 9, XIX. s. 30. occurrunt, non tantum quod ad verba, sed etiam quod ad sensum animique voluntatem attinet, a JESU ipso profecta esse, statuere nobis licebit?

Pag. 11.

27) *Tune Christe!* — Talem sententiam his verbis tribuendam esse haud obscure significavit PECAUT l. c. p. 265 sq.

Pag. 12.

28) *Visibili ratione.* Cf. LANG, l. c. p. 200. Minime accedere possum iis Theologis, qui 1 Cor. XV: 12—18 ita interpretantur, ut PAULUS sua argumentatione haud adeo JESU *ἀναστάσεως ἐκ τῶν νεκρῶν* proprio sensu, sed tantum ejus vitae post mortem respectum habuerit. Apostolus ad eos, quos impugnat, erroris convincendos minime merâ affirmatione utitur, JESUM revera vivere, sed ad ipsum gloriosum returrectionis factum provocat. Quod, uti ex ipsius persuasione omni dubio carebat, sic quoque JESU vitam omni dubitatione superiorem reddebat. Ejus ratiocinatio huc redit." Nisi mortui vivant vel vivere possint, JESUS etiam non in vivos revocatus est. Jam vero hoc negari nequit, hoc certo certius constat, propter ejus *ἀνάστασιν*, cujus nos ipsi testes sumus. — Verissime scripsit l. c. p. 145, cl. SCHOLTEN: „JEZUS kon *opgestaan* zijn en *leven* zonder aan zijne discipelen verschenen te zijn;" modo addatur: at hi tum hujus rei nescii fuissent. LANGIUS (*Versuch einer Christl. Dogmatik*, u. s. w.) 141 in nota, attentione dignum existimat, quod RÜCKERTUS de hoc PAULI testimonio scripsit: „Für PAULUS gab es keine Denkbarkeit des Lebens nach dem Tode als durch das Mittel der Auferstehung, also konnte der Gedanke: CHRISTUS war todt und ist lebendig, sich in seinem Denken nur in der Form vollziehen, er ist vom den Todten auferstanden." Cl. HENGELIUS in Comment. 1 Cor. XV, p. 63, itidem monuit formulam *ἀνάστασις νεκρῶν* e PAULI mente neque *animum* neque *corpus* multo minus *carnem*, sed *hominem* spectare. Neque ab HENGELIO dissentit BRIETIUS (de *Eschatologie of leer der toekomende dingen*, t. I. p. 250)

Digitized by Google

contendens, PAULUM hac formulâ utentem, totum hominem complecti. Jam vero his concessis, nonne luce clarius inde apparet, PAULUM, neque hoc loco neque alibi, talem distinctionem, qualem hodie multi Theologi commendant, cogitasse nec cogitare potuisse?

Pag. 13.

29) PAULUM *Apostolum mihi assentienten haberem*, 1 Cor. XV : 14. Si hîc repetuntur atque in memoriam revocantur, quae praecedente notâ scripsi, plane subscribere possum egregiis cl. SCHOLTENII verbis, l. c. p. 145 sqq. „Het doel van den Apostel is de Christenen te wapenen tegen het ongeloof dergenen, die de opstanding der dooden en daarmede de onsterfelijkheid des menschen (begrippen die in het N. T. identisch zijn), loochenden. Tegen de zulken wijst hij de Christenen, als bewijs voor de mogelijkheid der opstanding, op het feit, dat JEZUS opgestaan was. Bestond er geene opstanding der dooden, dan ware CHRISTUS ook niet opgewekt, maar in den dood gebleven; en ware dit zóó, dan verviel hiermede tevens de waarheid en de waarde der Evangelieprediking. — Met de waarheid, dat de gestorvene CHRISTUS leeft, hangt toch de gansche leer der verzoening en der verlossing zamen. Een CHRISTUS, die zelf voor het geweld des doods bezweken was, hoe zou hij voor anderen de levensvorst zijn kunnen, hoe anderen kunnen verlossen uit den staat des doods, waarin het menschdom, in gemeenschap met ADAM, door de zonde verkeert? Heeft CHRISTUS den dood niet overwonnen, dan blijft de menschheid onverlost, dan is er geen Verlosser, in wiens gemeenschap ook de geloovigen den dood overwinnen. Dan blijft de dood heerschen, de menschheid blijft in hare zonden, verloren zijn zij, die in CHRISTUS ontslapen zijn; met één woord, wat het Christendom leert van onze verlossing en verzoening met God houdt op waar te zijn, de Evangelieprediking wordt ijdel."

Ibid.

30) *Fingi potuisse.* „Le caractère extraordinaire de JESUS CHRIST ne peut être illusion; le portrait ne peut avoir été trâcé de la main de l'homme. l'Inventeur, pour emprunter le

Digitized by Google

mot celèbre (de ROUSSEAU), serait plus grand que le héros." EDOUARD apud PECAUT, l. c. p. 398. — „Le Christianisme est une chose, un fait. Là est, Dieu soit loué! sa valeur inattaquable. — Dirons nous que l'Histoire de l'Evangile est inventée a plaisir? Ce n'est pas ainsi qu'on invente. L'Inventeur en serait plus étonnant, que le héros." — Doct. A. RÉVILLE, *Etudes critiques sur l'Evangile selon* ST. MATTHIEU, (mox edendae.) „— Neen het Christendom zal niet alleen als *godsdienst* blijven bestaan en voortdurend zijne erkenning vinden, bij eene steeds hoogere ontwikkeling der menschheid, die zijne waarheid steeds meer zal verstaan en dieper leeren inzien; maar ook de historische herinneringen van onzen Goddelijken Stichter zullen niet verloren gaan; en wat de ontkennende kritiek dan ook moge aanvoeren tegen de Goddelijkheid in zijn persoon en tegen de waarheid der Evangelische geschiedenis: de Christen zal, met het N. T. vóór zich blijven getuigen: dat beeld, zóó goddelijk en groot, kan niet het werk zijn van verdichting, of zoo het verdicht werd, dan is de verdichter grooter dan de held der geschiedenis;" cl. SCHOLTEN, *Leer der Herv. Kerk*, p. 252.

Pag. 13.

31) *Magis vago quodam religioso sensu — rationibus ducti.* Omnino assentior PÉCAUTII censori (A. BAYSSELANCE, *Le Lien*, Oct. 1859) scribenti: M. PÉCAUT reconnaît n'avoir pas abandonné sans regret les croyances de sa jeunesse; et cependant il nous semble, que bien qu'il soit allé loin, certes très loin, il n'a pas encore suivi jusqu'au bout les conséquences de ses idées." — Nec procul a vero aberrare mihi videor statuens, nostris diebus haud paucos esse, qui, CHRISTUM tanquam ἀναμάρτητον laudibus suis extollentes, longe plura traditioni atque educationi debeant, quam sibi sint conscii, ac Theoria, quam de Euangeliis eorumque origine, indole et consilio amplexi sint, permittat et concedat. Cf. et hîc cl. HOFSTEDE DE GROOT l. c. p. 130 sq.

Ibid.

32) *Gravissimis criminationibus.* Vel me tacente, quisque

Digitized by Google

e meis auditoribus ac lectoribus continuo saepius in his notis citatum libellum: *Le Christ et la conscience*, cogitavit. Licet hac criminationes haud ejusmodi sint habendae, ut refelli nequeant, nullus tamen aequus rerum arbiter illas leves, futiles ac contemnendas duxerit. E nostra saltem sententia PÉCAUT nonnulla monuit, quae bene perpendi mereantur ab iis, qui, licet CHRISTUM erroribus obnoxium credant, eum tamen tanquam perfectissimae virtutis et sanctitatis humanae exemplar proponere pergunt; uti ETIENNE COQUEREL, hoc de J. C. enuncians: „Pleinement homme et sujet comme nous aux erreurs de la raison, le CHRIST à réalisé la saintete humaine parfaite." *Le Proces de la Theologie nouvelle*, *nouvelle Revue de Théologie*, 1859. Valde oppurtune Societatis *Teylerianae* Rectores huc spectantem proposuerunt quaestionem.

Pag. 14.

33) *Falsa veris*, *vera falsis esse permixta.* „M. PÉCAUT fait en effet tout ce qu'il peut pour séparer les paroles de CHRIST en deux parties; l'une rélative à sa mission divine, à son titre de fils de Dieu, l'autre contenant simplement ses enseignements moraux. Or quoi qu'il fasse, cette division nous paraît complètement illusoire." A. BAYSSELANCE l. c.

Ibid.

34) *Christi nomen abundet.* Verissimis verbis, quae ipse haud sine moerore quodam enunciare potuit, hoc expressit PÉCAUT: „Les predictions des Catholiques se sont realisées. La tradition, que les Reformateurs avaient rejettée pour mettre l'homme en rapport direct avec la Bible, a disparu. La Bible tombe à son tour, du moins comme autorité suprême. Peut on se demander sans fremir: Si J. C. lui même le dernier intermediateur entre l'homme et Dieu ne paraîtra pas à son tour *superflu* et *embarrassant?*" p. 40. — Ac sane, ex toto hujus Auctoris libro uti et e Dogmatices schemate, quod LANGIUS in usum perspicaciorum inter suos populares construendum esse duxit, satis apparet, in utriusque systemate, JESU Mediatori ac Redemtori nullum fere relinqui locum.

Digitized by Google

Pag. 15.

35) ἐλπίδα ζῶσαν, 1 Petr. I: 3.

Ibid.

36) SCHLEIERMACHERUM. E SCHLEIERMACHERI Epistolis, quas nuperrime vernacule reddidit Ven. J. W. P. FEITH, uti et e celebratissimis ejus orationibus de religione (*Reden über die Religion*) haud sine caussa LANGIUS effecit, eum diu gravissimas hac de re dubitationes animo fovisse. Ex ejus Dogmaticâ (*der Christliche Glaube*) satis superque apparet, illum nullum plane pretium statuisse argumentis, quae pro immortalitate animi afferri solent.

Pag. 16.

37) *Materialismus.* Uti ex intimo pectore cl. SCHOLTENIO acclamavi, tam strenue ac fortiter, tanquam pro aris et foeis, cum Materialistis dimicanti; ita, disputatione ejus de caussis Materialismi (*over de oorzaken van het hedendaagsch Materialisme*) perlecta, mihi dissimulare non potui quantus labor, quantum opus sit habendum tales hostes, hac demonstrationis viâ impugnandi et profligandi. Sic penitus persensi Materialistarum conamina, his nostris diebus, eo magis esse reformidanda, quo magis fides JESU CHRISTO vere mortuo ac redivivo in multorum animis concussa ac labefactata sit.

Ibid.

38) BORGERI *verba.* In praefatione Disputationis *de Mysticismo*, p. X.

Ibid.

39) *Jacturam, — quam frustra reparare et compensare conentur.* Si quis scire cupiat, quomodo nonnulli Theologi hanc jacturam reparare et compensare conentur, adeat LANGIUM, *Versuch einer Christl. Dogmatik*, p. 120—123; qui pluribus ostendere conatus est cuncta argumenta pro immortalitate animi, sive e ratione vel sensu communi, sive e Litteris Sacris petantur, esse rejicienda. Num igitur hinc concludit omnia incerta esse? — Minime gentium! — Licet, si eum audis, quicunque JESU resurrectioni fidem habet, spem suam ex arachneae filis suspendit; (an den Faden einer Spinne die Ewigkeit hangt) licet quaecunque in N. T.

Digitized by Google

de altera vitâ docentur e Judaismo fluxerint ac nihili sint habenda; licet ratio humana nullum satis validum argumentum praebeat; licet Dogmatica de Eschatologia nil certi definire queat — vel sic tamen eadem *scientia* nobis dictat, „dasz der Glaubige lebend und sterbend im Besitz des ewigen Lebens selig und befriedigt ist!" Quibus vero argumentis haec sententia vel haec hypothesis fulciatur, auctor non addidit.

Pag. 17.

40) *Complectendis.* Egregie hoc exposuit cl. PARAVIUS, in *Initiis Institutionis Christianae Moralis*, Part. III. Sect. III. § XII. *de indolis Christianae initio et perfectione* p. 403.

Pag. 18.

41) *Magis vindices, quam contemtores.* „Dasz mit dem Christenthum ein neues Lebensprincip in die Menscheit gekommen sei, durch welches eine durchgängige Umwandlung des auszern und innern Lebens der Menschheit hervorgebracht worden, dasz ist geschichtliche Thatsache. Dasz dieses neues umwandelnde, wiedergebhörende Lebensprincip eben das Euangelium von J. C. sei, d. h. die Heilbotschaft, die CHRISTUS gebracht, von der Versöhnung des sundigen Menschen mit Gott — darin stimmt die Kritik mit dem glauben der Christlichen Gemeinde überein. Dasz CHRISTUS der eigentliche Schöpfer und Begründer dieses Christlichen Geistes sei, dasz das Himmelreich, das er auf Erden verkundigt, in ihm eine Persönliche Thatsache geworden sei — steht geschichtlich fest." H. LANG, l. c. p. 197.

Ibid.

42) *Videant — ne suffocent atque extinguant.* „Vere scripsit cl. HOFSTEDE DE GROOT, l. c. p. 182. „Zij kunnen nog wel een tijd lang zich laven met het levende water, 't welk zij van CHRISTUS vroeger hebben ontvangen, maar hun voorraad wordt minder en aangezien de hoofdtoegang tot de bron is afgesloten, aangezien het Historisch Christendom niet meer wordt gevolgd, om CHRISTUS te kennen, is er, zoo zij zich zelve gelijk blijven, voor hen geene mogelijkheid, dien voorraad uit de eene zuivere bron weder aan te vullen. Hun Christendom *moet* verkwijnen."

Digitized by Google

Pag. 19.

43) *Scientiae liberari velint.* Quamquam thesi, veri nominis scientiam per se damnare et rejicere quidquid a cognitis naturae legibus discedere videatur, *petitio principii* mihi inesse videtur; optime tamen intelligo cl. OPZOOMER scribere potuisse, l. c. p. 100. „Dan staan we geheel vrij tegenover al de verhalen van het bovennatuurlijke en kunnen roem dragen op het bezit eener door niets geboeide Historische kritiek;" at vix intelligo, quomodo quis tam audacter, quam LANGIUS fecit (cf. nota 21) idem, quod de scientia valeat, *de Ecclesia* quoque asseverare ausit.

Ibid.

44) *Eo melius excultis et litteratis hominibus commendent.* — Se id ipsum egisse et eorum, quae postulet haec nostra aetas, ratione habitâ, laudabili consilio ductos esse Religionem Christianam minime impugnandi, sed contra communem hostem defendendi, palam ac publice testati sunt LANGIUS, (*Gang d. d. C. W. Dogm. Zeitstimmen*) Ven. BUSKEN HUËT, Br. o. d. B. doct. PIERSON, *een Programma van Theologisch Onderwijs: Misverstand* alibi). At quanquam hoc laudamus, non tali auxilio, non ejusmodi defensione, quae, *Historiae* basi relictâ, multa, mox quoque rejicienda, frustra tuetur et vindicat, Religionis Christianae honorem servari et Ecclesiae salutem curari, mihi persuasissimum est. Quid? quod ipsi, nisi forte, quod vix exspectare licet, retrogredi velint, hîc minime subsistendum, sed ulterius etiam progrediendum esse mox videbunt, et ocius serius vel inviti fatebuntur.

Ibid.

45) *Veritatem — ad coelum extollat.* Ven. BUSKEN HUËT, in appendice, suis Epistolis de s. Codice adjecta (*Brieven over den Bijbel*) p. 498, hoc scripsit: „Ik heb eene dwaling afgeleerd, te meenen, dat iets ophoudt waar te zijn, zoodra het niet werkelijk is gebeurd." Et profecto omni veri ac pulchri sensu destititutus essem, nisi ultro concederem, sensu aesthetico vel etiam morali et religioso, veritatem picturae, poëmati, fabulae romanensi, parabolae, fictae etiam narratio-

Digitized by Google

ni, tanquam ideae involucro, inesse vel inesse posse. (Quod pulcherrime illustravit Doct. RÉVILLE, *Essais de Critique religieuse, in sectione: La Legende aux bords du Rhin*). Quamdiu tamen verba valebunt usu, talem hujus vocis usum vel potius abusum pro concione populi, qualem hîc in meâ oratione indicavi, ex intimo pectore detestor. Orator sacer laesae veritatis criminis reus mihi videretur, qui Euangelicae cujusdam narrationis veritatem hoc sensu praedicaret, ut veram animi sententiam ejusmodi verbis obtegeret. Ipsi quoque huic sententiae multum derogandum esse existimo. Simulac sumitur vel conceditur bene multas narrationes in Euangeliis confictas esse, quae tamen optimi Conservatoris imaginem optime referant (quod esset demonstrandum!) bene perpendi meretur quod animadverti jussit PECAUT, l. c. p. 381. „l'Enseignement Evangélique gagnait un attrait et une force incomparable à se personifier en J. C., mais aussi la personne de JESUS CHRIST s'est enrichi dans la tradition de l'Eglise."

Pag. 20.

46) *Carminis Epici fragmenta.* „Wie, wenn unsere Evangeliën nichts anders wären, und als nichts Anders wollten betrachtet sein, (cf. Luc. Ev. et Act. prologus!!) denn als Epische Versuche, auf den Geschichtlichen Grunde des in der Gemeinde überlieferten und fortlebenden CHRISTUS Bildes, das Wesen und die ewige Bedeutung CHRISTI in religiösen Erzählungen, deren Stoff theils durch die Tradition, theils den Typus der Alttestamentlichen Bilder an die Hand gegeben war, zur Anschauung zu bringen?" LANG, l. c. p. 188.

Ibid.

47) *Citius serius intereunt.* „Zijn de onderzoekingen dikwerf van dien aard, dat hare resultaten den historischen bodem van het Christendom schijnen te ondergraven, men vreeze niet. Het lot van alle bespiegelingen, die niet op feiten, maar op ideeën gegrond zijn, is de dood, zoodra zij namelijk hare taak vervuld hebben om mede te werken, dat de waarde van het wezen en de strekking van het historisch Christendom in het licht gesteld, en het menschdom overtuigd worde, dat nie-

Digitized by Google

mand een ander fundament leggen kan, dan 't welk gelegd is, namelijk J. C." — Dr. F. J. J. A. JUNIUS, *De oorsprong en de waarde van de verschillende verzamelingen en recensien der brieven van* IGNATIUS, p. 299.

Pag. 20.

48) *Neoplatonismum.* — „Der Neuplatonismus schloss sich sonächst an PLATON als dessen Auslegung und Vollendung, aber er wollte alle Philosophenschülen in ihrer tiefern Einheit, alle Volksreligionen in ihrer religiösen Grundlage vereinigen. — Daher *allegorische Auslegung der Mythen.* — So eine neue Macht des alten Glaubens werde der Neuplatonismus doch nothwendig auch eine Reform desselben, verbreitete sich als die Religion der Gebildeten durch das ganze Römische Reich; aber in sich selbst aus widerstrebenden Elementen zusammengesetzt, kann er nur den untergang des Heidenthums erleben und verherrlichen." — HASE, *Kirchengeschichte*, p. 52, 8ae Edit.

Pag. 21.

49) *Theophilantropinorum irritos conatus.* Plura qui de hujus sectae Historiâ, placitis, cultu scire cupiat adeat: THIERS, *Histoire de la Révolution Française*, T. V. p. 314 sq. et ARCHIBALDUM ALISON, *History of Europe from the commencement of the French Révolution*, T. III. p. 174 sq. Auctor et conditor hujus sectae idemque Pontifex notissimus fuit ille LARÉVEILLÈRE LÉPAUX, vir ob vitae morumque honestatem admodum laudabilis, qui, rogatus cur secta vel religio, cui praefuerat, tam cito interiisset, respondisse fertur, quod caruerat duce vel principe, qui mortuus post triduum resurgeret. Quod si verum est, ipse sensit et fere invitus effatus est, quid suae religioni deësset, et tam subitam illi praeparavisset ruinam. ALISON, l. c. colloquium lectu dignissimum tradit, quod NAPOLEON, Francogallicae Reipublicae Consul, cum nonnullis hujus sectae fautoribus et propugnatoribus habuerit. E libello satyrico *La Lanterne Magique Republicaine*, qui Parisiis prodiit a. 1799, apparet populum ipsum *Theophilantropinos* eorumque conatus nulla fere attentione dignos, aut magis etiam

Digitized by Google

ludibrio habuisse, eos nuncupando: *Citoyens — filoux — en troupe.*

Pag. 21.

50) *Uti statuit* ULLMANNUS: „*Historisch oder Mythisch*," imprimis in responso ad quaestionem: „*Was setzt die Stiftung der Christliche Kirche durch einem Gekreusigten voraus?*" — Quale judicium nuperrime in nostra patriâ iteratis vicibus de hac ULLMANNI disputatione enunciatum sit, hîc repetere lectoribusque meis in memoriam revocare nihil attinet. Potius hîc votum enunciare lubet, ut studiosi nostri juvenes neque in ULLMANNI neque in LANGII verba jurent, neque alto supercilio, quod e sana et lucidâ mente fluxerat, opus despiciant, sed, maxime hisce nostris diebus, supra laudatam Disquisitionem legant ac relegant. Quam, etsi ULLMANNUS haud ita Euangelicae Historiae veritatem demonstrasse videatur, ut secus sentientibus prorsus nullus contradicendi vel dubitandi relictus sit locus, plane egregiam dicere nequaquam me pudet.

Ibid.

51) *Maxime errori — victoriam.* Ultro concedo BAURIO (*das Christenthum der drei erste Jahrhünderte*, p. 39) scribenti: „dass für das Glauben der Jünger die Auferstehung JESU zur festesten und unumstösslichsten Gewissheit geworden ist. In diesen Glauben hat erst das Christenthum den festen Grund seiner geschichtlicher Entwicklung gewonnen. Was für die Geschichte die nothwendige Voraussetzung für alles Folgende ist, ist nicht so wohl das Factische der Auferstehung JESU selbst, als vielmehr der Glaube an dasselbe." At continuo gravissima tunc quaestio nascitur, unde fides tam firma et inconcussa nata sit? Quod roganti sponte mihi succurrit dictum apud PÉCAUT, quando amicum suum exclamantem facit: „Si J. C. est vrai, l'histoire présente des difficultés; s'il n'est pas vrai, l'Histoire présente des impossibilités," p. 421. Et quidquid contradicat doct. PIERSONIUS, jus hujus aenigmatis solutionem postulandi denegari nequit iis, qui, JESU resurrectionem respicientes, optime illud explicare queant, quoniam unum miraculum Physicum innumeris miraculis Psychologicis praeferendum esse

Digitized by Google

statuunt. Onus vel officium talis fidei originem et firmitatem indagandi et explicandi omnino incumbit iis, qui nulla miracula neque Psychologica neque Physica admittant. Hoc quoque agnovit ac sensit BIEDERMANNUS (Cf. relatio Ven. BUSKEN HUËT, *de Gids*, mensis Apr. hujus anni); quamquam periculum quod fecit hujus aenigmatis solvendi se admodum paucis a probabilitate commendare et probare poterit. Jam vero alterutrum omnino statuendum erit: fides illa omnesque mirifici eventus, qui inde profluxerunt, facto certissimo nituntur, — vel Christiana religio victoriam, quam reportavit, maxime debuit errori.

Pag. 21.

52) *Involucra.* Habemus hîc utrumque LANGIUM et PÉCAUTIUM confitentem, quantum religio, Historiae veluti vestimento induta, meris ac nudis ideis religiosis ac moralibus praestet. Non mirari non possum hunc audire rogantem (l. c. p. 128). „Jadis peut-être ou a trop cru au surnaturel: y croyons nous assez?" — Pulcherrima est descriptio, quam idem auctor dedit festi natalium CHRISTI, uti in Suecia ac Russia celebrari solet, p. 137, ac plane nostram mentem exprimit; p. 378 haec scribens: „Toute histoire surnaturelle emprunte la force intime à deux causes. l'Une le fait de la réalité du monde invisible, qu'elle rend présent et saisisable à tout le monde: c'est là un bienfait considérable, dont il faut remercier toute religion positive, indépendamment de son caractère et de sa valeur propre; l'autre l'élévation, la pureté, la vérité en un mot des idées morales et religieuses, que cette histoire a traduites sous une forme visible." — Lectu quoque dignissima sunt quae LANGIUS, l. c. p. 204, scripsit: „Man hat besonders zur Zeit der Aufklärung und der Rationalismus haufig der geschichtliche Religion, wie sie im Bibel und Kirche vorhanden ist, die Vernunftreligion entgegengesetzt, und jene durch diese ersetzen zu können gemeint. Aber das ist ein schwerer Irrthum. Die Vernunftreligion ist nur das, was der Verstand sich aus allen Religionen als das allen Gemeinsame abgezogen hat, und enthält die Begriffe Gott, Tugend, Unsterblichkeit, Näch-

Digitized by Google

stenliebe u. s. w. Aber diese allgemeine farblosen Bestimmungen werden bald Todlangweilig, und können kein Menschenherz auf die Daur fesseln. — Dagegen in der geschichtlichen (?) Religion — welch' unerschöpfliche Quelle vom Ideen, welche concreten Gestalte und Zustände, welche lebendige Züge, aus denen das ewige Wesen der Religion uns anschaut wie ein lebendiges Wesen, mit immer neuen Reitz für Gemuth und Fantasie!"

Pag. 21.

53) *Lentam et inevitabilem ruinam.* Et hîc HASII verba citare lubet, qui ob ea, quae praemittit: „Der religiöse Inhalt, der das Wesen des Christenthums ist, wurde Wahrheit bleiben, auch wenn das Daseyn Christi zur Fabel wurde — etiam iis, qui a nobis dissentiunt, ab omni dogmatico partium studio immunis videbitur — aber „sic pergit" wie mit der Verflüchtigung des historischen Christus zunächst im Volksleben jene ganze religiöse Macht schwinden wurde, welche die Persönlichkeit und Wirklichkeit vor der bloszen Lehre voraus hat, und wie die freudig ernste Liebe zu dem Vollender unsers Geschlechts in trauriger Oede auf die eigne Gedankenwelt zurückgewiesen wurde, *so in letzter Folge würde auch das Christenthum als geschichtliche Religionsgemeinschaft untergehn*, da es als solcher nur in Christo besteht, und durch ein als solches erkanntes Traumbild nicht auf die Länge zusammengehalten werden könnte!" *Ev. Dogm.* p. 274 sq.

Pag. 23.

54) *Fac me tecum unum Deus!* Leguntur haec verba in aureo libello *de imitatione* CHRISTI, quae, uti PECAUTIUS in praefatione saepius citati libri sua fecit, ita et ego, Orationi finem imponens, mea facere nullus dubitavi.

Ceterum haec mea oratio jam praelo data ipsaque annotatio fere tota typis excusa erat, quum plus semel laudatam Doct[i]. PIERSON disputationem: „*een misverstand*," (*Gids*, Junij 1860) inspicerem. Quae disputatio, quamvis pro magna parte summâ cum delectatione atque admiratione perlecta, minime meam persuasionem infregit vel permutavit, at tantum me docuit

(quod sane in horum dierum certamine nobis magno solatio ac gaudio est) sincerum Dei Christique amorem, ubi hic piâ educatione atque institutione veluti in succum et sanguinem se converterit, gravissimis etiam mentis dubitationibus esse superstitem. — Nonne tamen idem ille amor apud plurimos, qui eandem Theoriam amplexi sunt (dummodo revera sibi constent) necessario refrigescere debeat, eventus docebit.

Digitized by Google

ANNOTATIO

IN ACADEMIAE FATORUM NARRATIONEM.

Pag. 25.

1) *Natione Frisius.* Natus est GROENEWOUDIUS, d. 30 M. Nov. a. 1784, in pago ROORDAHUIZEN, haud procul a Leovardiâ.

Ibid.

2) *Coetus ruralis*, in pago HOOGBLOKLAND.

Pag. 26.

3) *Deo animum redderet.* Anno praecedente, d. 14 mensis Junii.

Ibid.

4) *Orationes publice dictas. Fraenequerae* Litterarum Orientalium atque Antiquitatum Hebraicarum Professionem auspicatus est solenni habitâ Oratione: „*De adhibendâ ad docendas litteras Orientales popularitate Socraticâ*," quâ in oratione se non tantum admiratorem, sed etiam germanum HEUSDII discipulum probavit. Idem illud munus a. 1831 in nostrâ Academiâ in se suscepit Oratione habita: „*de aetate nostra, ad provehenda Litterarum Orientalium studia quam maxime apta.* A. 1842, Rectoris munus deponens, *de Corano* disseruit. — Tum ab eo editi notentur hi libri: *Inst. ad Gramm. Hebr. ducens;* Traj. ad Rh. 1834; — *Inst. ad Gramm. Aramaeam ducens; ibid.* 1845. Cui posteriori operi subjecit: *Specimina e Vers. Syriacâ Peschito selecta; ibid.* 1846.

Digitized by Google

Pag. 25.

5) In hujus ipsius anni *Studiosorum Calendario Rheno-Trajectino.*

Pag. 27.

6) ἦν ἀνὴρ ἀγαθός. Act. C. XI. s. 24.

Ibid.

7) *Natus* d. 12. m. Maji a. 1798.

Ibid.

8) *Ter laureâ coronatus.* Groningae ac Rhenotrajecti quaestionibus ex oeconomiâ rurali desumtis BERGSMA ita respondit, ut aureum praemium reportaret; quominus tertiâ vice idem ille honos Lugduni Batavorum illi obtingeret sors impedivit, quae ipsi infausta fuit, licet pares prorsus ejus commentationi atque ejus aemulo tribuerentur laudes.

Ibid.

9) *Medicinae Doctor creatus*, publice defensâ dissertatione: „*de Théâ.*"

Pag. 28.

10) *In Agriculturae ac Technices ruralis converteret usum.* — a. 1841 societatem Agriculturae et Botanicae dicatam condidit, cui per longam annorum seriem praefuit. — Ceterum, nostrum non esse viri defuncti merita dijudicare facile quisque intelligit. At eo magis apud nos valet honorificum judicium, quod in ejus laudem cl. VAN HALL, Professor Groninganus, in eodem *Studiosorum Calend. Rheno-Trajectino* 1860, et successor, cl. MIQUEL in oratione sua inaugurali, utpote peritissimi harum rerum judices, tulerunt.

Pag. 31.

11) *Faxit Deus!* Quod haec scribens in votis habui minime explevit eventus. Nimirum Vir illustrissimus ROëLL, cui Rex noster Hollandiae Septentrionalis gubernationem demandavit, cum familia suâ Harlemum migravit. Quod quo magis urbs ac regio Rheno-Trajectina doluit, eo laetius ac jucundius nobis est spem nobis factam esse, fore ut vinculum, quod Virum amplissimum Academiae nostrae jungit, integrum atque incolume servetur.

Digitized by Google

Pag. 34.

12) *Tres doctores doctissimi solenni habitâ oratione.* Cl. J. I. DOEDES disseruit, d. 22 m. Junii: „*de Criticâ studiose a Theologis exercendâ;*" cl. W. G. BRILL, d. 23 ejusdem mensis: „*over den eisch des tijds en de wetenschap, als geschikt om aan dien eisch te beantwoorden;*" cl. M. HOEK, subsequente die 24 m. Jun.: „*Over het tijdvak van de herleving der Sterrekunde in Europa.*

Pag. 34.

13) *Ad quaestionem a* TEYLERIANÂ *Societate propositam.* — *Verhandeling over de tekstkritiek des N. V. Opp. Soc. Teyl.* inserta T. XXXIV, a. 1844.

Pag. 35.

14) *Post ferias*, cl. F. A. W. MIQUEL verba fecit, d. 23 m. Sept. „*over het tegenwoordig standpunt onzer plantenkunde, en haar verband met de andere wetenschappen;*" cl. J. A. FRUIN, d. 12 m. Octobris: „*Over het nut der geschiedkundige beoefening van het Fransche regt voor de wetenschappelijke verklaring der Nederlandsche Burgerlijke Wetgeving.*"

Pag. 36.

15) SUERMANNUM *ante decem lustra.* — d. IX. m. Octobris a. 1809 habita *Orat. inaug. de iis, quae cum veteres tum recentiores, inprimis Batavi et Germani, de vitae corporeae principio philosophati sunt.* Legantur omnino, quae cl. BOUMANNUS, unus e paucis, qui, adhuc in vivis superstites, illis solemnibus interfuerunt, de hac Oratione ac SUERMANNI vitâ et Professione Harderovicenâ notavit in *Academiae Gelricae Historia*, T. II. p. 553 sqq. coll. p. 108 sq.

Ibid.

16) In parte opposita haec verba leguntur:

„BERNARDO FRANCISCO SUERMAN, per X lustra Medicinae Professori, de Academiâ deque patriâ optime merito."

Ibid.

17) *Documentum omnium nominibus sancitum.* Documentum hoc cum numismatis *icone* haec continebat verba:

„Viro clarissimo BERNARDO FRANCISCO SUERMAN in Acade-

Digitized by Google

miâ Rheno-Trajectinâ Medicinae Professori, quum singularis contigisset felicitas, ut quinquagesimum gesti muneris vegetâ mente et integrâ valetudine celebraret annum, quumque per longum illud tempus fide in fungendo munere, alacritate in sublevandis aegrotis et afflictis, prudentiâ in tuendis Academiae et civitatis commodis, fortitudine in ferendis humanis casibus justam omnium existimationem et reverentiam sibi conciliasset; Senatus Academiae Rheno-Trajectinae, ut festi illius diei memoriam consecraret, suamque erga dilectissimum collegam voluntatem testaretur, numisma aureum, signatum SUERMANNI effigie cudendum illique, pro sincerae gratulationis piaeque observantiae pignore, offerendum decrevit."

Pag. 37.

18) *Numisma nondum perfectum — dolemus.* — Nunc vero hanc annotationem scribenti mihi addere licet numisma aureum SUERMANNO nostro destinatum, egregii nostri artificis KELLENII (VAN DER KELLEN) manu confectum, typis excusum praelo exiisse, atque d. XI m. Maji a Rectore Magnifico, cum Graphiario atque Assessoribus, Senatus delegatorum munere fungentibus, admodum venerabili Seni esse traditum.

Pag. 41.

19) *Vaticinari licet.* — Nec vana auguratus sum, nec spe illâ excidi. Jam ineunte mense Martio nonnulli egregii juvenes, ab utraque parte, pacis ac concordiae restituendae opus aggressi sunt, atque hoc consilio nonnullas conditiones suis commilitonibus proposuerunt, quibus hi sub finem ejusdem mensis, paucis exceptis, lubenter suffragati sunt. Omnes Academiae Rheno-Trajectinae cives nunc, ineuntibus feriis aestivis — d. 22 m. Junii haec scripsi — unius consortii vinculo junctos esse laetamur.

Digitized by Google

ERRATA.

p. 26 reg. 4, legitur: publice dictas 4) et compendia, lege: publice dictas et compendia 4),

„ 32 in medio — ab esses, lege: adesses.

„ 45 reg. 10, — de waarheid *in*, lege: *en*.

„ 46 „ 8, — dictâ, lege: dictae.

„ 50 sub finem — quamquan, lege: quamquam.

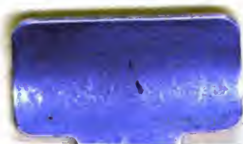
„ 69 reg. 5, — Apr., lege: Maji.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google





Google



Digitized by Google